

DE VLUCHT VAN DEN HUGENOOT

naar het Hoogduitsch

door

T. M. LOOMAN,

AMSTERDAM, HÖVEKER & ZOON.

I.

INLEIDING.

Koning Hendrik IV ¹⁾ had in Frankrijk den Hugenoten ²⁾ (zoo werden de Protestanten aldaar genoemd) bij het Edict van Nantes in 1598 vrijheid van godsdienst en tot het bekleeden van ambten en waardigheden gelijke rechten met de Roomschen toegestaan en verzekerd. Maar Lodewijk XIV ³⁾, die zich voorgenomen had geheel Frankrijk tot de Rooms-Katholieke kerk terug te voeren, begon reeds in 1660 de Hugenoten in hunne rechten te verkorten, en ging hiermede langzamerhand voort, totdat hij eindelijk in het jaar 1685 het Edict van Nantes geheel herriep. Nu werden alle Gereformeerde leeraren verjaagd, en die provinciën, door welke de Cevennen ⁴⁾ loopen, en waar de meeste Hervormden woonden, (thans de departementen du Gard, de la Lozère, de l' Ardèche) werden nu het toneel van onbeteugelde wreedheid en gruwelijke mishandelingen. Dragonders en andere soldaten werden gezigd om de arme lieden met geweld tot afval van het geloof te bewegen. Geen wonder dat de Protestanten van dezen koning zeer afkeerig waren, en eenigen zelfs hem voor den Antichrist verklaarden, waartoe ook zijn naam L'VOVICVS, die naar Romeinsche berekening het getal 666 inhield, dienen moest. De vervolging was zoo drukkend dat velen werkelijk of in schijn toegaven, en omtrent vijfmaal honderdduizend, met achterlating van het grootste gedeelte hunner bezittingen, naar de naburige Protestantsche landen de wijk namen; terwijl de teruggelievenen, nadat zij zeventien jaar lang een onmenselijke behandeling verduurd hadden, zich eindelijk tegen hunne vijanden begonnen te verzetten en de wapenen

tegen hen opvatten. Van den afgrijpselijken godsdienstoorlog, die daarop ontstond, en die ook de Cevennen- of Kamlsarden-krijg⁴⁾ genoemd wordt, vertel ik u ditmaal niet. Gij kunt de bijzonderheden daarvan in iedere uitvoerige wereld- of kerkgeschiedenis lezen.

In het jaar 1700 kreeg de hertog van F. verlof om naar P. te reizen, om de in de koninklijke steden dezer provincie wonende Hugenoten door een aantal hardvochtige dragonders te bekeeren. Hij kwam vergezeld door vier Jezuiten⁵⁾ in de stad B. aan, en had een regiment dragonders bij zich, wier wreedaardige handelwijze jegens de burgers, bij welke zij ingekwartierd werden, meer Hugenoten tot afval bewogen, dan alle vermaningen der Jezuiten. Zij pleegden alle mogelijke wreedheden, om de arme burgers naar de mis te drijven, en hen tot de afzwering van hunnen godsdienst over te halen. Daar moesten dan de arme gemartelde burgers een eedformulier vol verwenschingen tegen het Protestantisme onderteekenen en bezweren. In dien tijd woonde in het stadje B. een rechtschapen Protestantsch burger, die ik Mantal zal noemen. Hij was een eerlijk koopman, die zijne kinderen in de vreesse des Heeren opvoedde, en hen onderwees in de gronden van den waren godsdienst; terwijl hij hen, naar de behoefte van dien tijd, voor de dwalingen van het pausdom langzamerhand trachtte te waarschuwen. Bij dezen man werden twee en twintig van deze schrikverwekkende dragonders ingekwartierd, en hijzelf wederrechtelijk in de gevangenis geworpen. Twee zonen en eene dochter, die nog kleine kinderen waren, voerde men met geweld weg en deed hen in een klooster. Eén enkele zoon had het geluk te ontkomen. De arme moeder bevond zich nu alleen onder de twee en twintig booswichten, en werd door hen op het vreeselijkst gekweld. Nadat zij alles in het huis verwoest hadden, zoodat er niets dan de vier kale muren van overbleef, sleurden zij de troostelooze moeder voor den hertog, die haar door de laagste behandeling en de schrikkelijkste bedreigingen dwong, het formulier te onderteekenen. De arme vrouw, die bitterlijk weesde, en tegen alles wat zij doen moest zich ernstig verzetta, wilde hare weigering ook schriftelijk bevestigen; en toen de hertog haar het formulier tot afzwering

van haren godsdienst ter teekening voorlegde, plaatste zij er wel haar naam op, maar schreef er bij: „De hertog van F. heeft er mij toe gedwongen.” Men eischte wel van haar dat zij deze woorden zou doorhalen, doch dit weigerde zij standvastig. Daarop nam een der priesters de pen en schraptte de woorden door.

Maar wij moeten de verdrukte vrouw verlaten en den gevluchten zoon nagaan, die ons nu zijne geschiedenis zelf zal verhalen.

II.

DE VLUCHT.

Mer de dragonders het huis mijner ouders binnendrongen, was ik reeds ontvlucht. Het was in October 1700, en ik was even zestien jaar oud. Dat is anders nog geen leeftijd, waarop men genoeg ondervinding heeft, om zich uit zulke gevaarlijke handen, als die der vervolgers, los te maken. Hoe toch zou ik aan de waakzaamheid der dragonders, die de stad en al hare toegangen bezet hadden, ontsnappen? Toch was ik door Gods genade zoo gelukkig dat ik met een mijner vrienden onbemerkt des nachts kon ontvluchten, en nadat wij den ganschen nacht door een soort van bosch gegaan waren, bevonden wij ons des morgens te M., een kleine stad, die ongeveer vier Franche mijlen⁷⁾ van B. ligt. Nu besloten wij, wat ons ook mocht overkomen, onze reis naar Holland voort te zetten. Bij alle gevaren, die ons te wachten stonden, gaven wij ons aan Gods wil over, bevalen ons in zijne hoede aan, en besloten vastelijk, niet evenals de vrouw van Loth om te zien, maar onverzettelijk bij den waren godsdienst te volharden, al moesten wij daarom ook tot de galeien of zelfs tot den dood veroordeeld worden. Hierop riepen wij God om ontferming en bijstand aan, en gingen vroolijk den weg naar Parijs op. Onze geldbeurs was niet al te best voorzien; ons gansche kapitaal bestond uit tien pistolen (ongeveer f 90.—). Wij maakten derhalve een zeer spaarzame berekening om onzen kleven voorraad te rekken, en namen iederen dag onzen intrek in geringe herbergen, waar slechts weinig gevorderd werd. Op

onzen weg naar Parijs, waar wij den 10^{den} November aankwamen, overkwam ons, Gode zij dank! geen ongeval. Wij hadden, toen wij onze woonplaats verlieten, plan gemaakt, een bekende op te zoeken, die ons den gemakkelijksten en minst gevaarlijken weg tot aan de grenzen wijzen zou. Werkelijk gaf ons ook een Protestantsche vriend een schriftelijk reisplan tot aan Mexières, eene wapenplaats aan de Maas, die tegelijk een grensstad aan de Spaansche Nederlanden was, en bij het Ardennenwoud *) lag. Deze vriend zeide ons dat wij geen gevaar te vreezen hadden dan bij het inkomen in deze stad, en door het Ardennenwoud zouden wij naar Charleroi kunnen komen, dat slechts zes of zeven mijlen van Mexières af lag ^o). Hadden wij echter eenmaal Charleroi bereikt, dan waren wij buiten de grenzen van Frankrijk en tevens in veiligheid, wijl daar een Hollandsche kommandant met zijn garnizoen lag. Krnctig waarschuwde hij ons, in Mexières op onze hoede te zijn, wijl men daar op alle vreemdelingen met de meeste waakzaamheid acht sloeg, en hen, die van geen pas voorzien waren, in de gevangenis zette.

Wij vingcn dan de reis van Parijs naar Mexières aan. Onderweg hadden wij geen tegenspoed, wijl men in het koninkrijk zelf niemand ondervroeg, maar alleen op de grenzen scherp het oog hield. Zoo kwamen wij op een namiddag omstreeks vier uur op een kleinen heuvel, die ongeveer een kwartier van Mexières af lag, en vanwaar wij de geheele stad en de poort, welke wij binnen moesten, konden overzien. Men kan zich voorstellen hoe wij te moede waren, toen het gevaar ons zoo voor oogen stond. Wij gingen op den heuvel zitten en overlegden hoe wij op de veiligste manier in de stad zouden komen. Terwijl wij onze oogen naar de poort richtten, zagen wij dat men over een lange brug, die over de Maas lag, in de poort kwam, en dat een menigte burgers bij het schoone weder op die brug heen en weer wandelden. Wij dachten nu dat, als wij ons onder dese burgers mengden, en met hen de brug op en neder liepen, wij dan allicht ook de stad konden binnensluipen, zonder door den schildwacht voor vreemdelingen te worden aangezien. Nadat wij dit afgesproken hadden, namen wij al onze hemden uit onze reiszakken, trokken die aan, en staken de reistasch in den ruzzak. Daarna poestten wij

onze schoenen, kanden onze haren uit, en namen alle mogelijke maatregelen om er niet als vreemdelingen uit te zien. Aldus toegerust liepen wij den heuvel af naar de brug, op welke wij met de burgers zoo lang wandelden, totdat de tromslag het teeken gaf dat de poort gesloten zou worden. De burgers haastten zich nu om zoo spoedig mogelijk in de stad te komen; wij liepen met hen mede naar binnen en de schildwacht bemerkte ons niet. Reeds waren wij verblijd dit gevaar ontkomen te zijn, dewijl wij geloofden dat dit het eenige was dat wij te vreezen hadden, maar wij hadden ons deerlijk bedrogen. Aan den anderen kant van Mezières konden wij niet weêr de stad uitkomen, wijl de poort daar ook reeds gesloten was. Wij moesten dus in de stad overnachten. De eerste de beste herberg traden wij binnen. De waard was niet thuis, maar zijne vrouw nam ons op. Wij bestelden wat avondeten, en toen wij te negen uur in onze kamer aan tafel zaten, kwam de herbergier thuis. Zijne vrouw vertelde hem dat zij twee jonge vreemdelingen in huis had ontvangen. Hij vraagde haar, — en dat konden wij in onze kamer hooren — of wij ook een pas van den gouverneur hadden, en op het antwoord dat zij daar niet naar gevraagd had, zeide hij: „Maar mensch, wilt ge ons dan in het ongeluk storten met uwe onvoorzichtigheid? Ge weet immers hoe streng het verboden is om iemand zonder verlof te herbergen. Ik moet dadelijk met hen naar den gouverneur.” Dit gezegde van den herbergier veront-rustte ons natuurlijk niet weinig. Kort daarop kwam hijzelf in onze kamer, en vroeg ons zeer beleefd of wij met den gouverneur gesproken hadden. Wij antwoordden dat wij dit niet noodig geoordeeld hadden, daar wij slechts één nacht in de stad dachten te blijven. Daarop zeide hij: „Als de gouverneur wist dat ik u zonder verlof herberg, zou het mij duizend daalders kosten. Maar hebt gij dan een pas bij u, dat gij in de grensstad moogt komen?” In deze verlegenheid werden wij, helaas, der waarheid ontrouw, en antwoordden schijnbaar zeer gerust dat wij daarvan voorzien waren. „Dat verandert de zaak,” hernam hij, „dan is er geen kwaad bij als ik u zonder verlof herberg. Maar gij moet toch met mij naar den gouverneur, om hem uw pas te laten zien.” Wij betuigden hem dat wij thans te vermoeid en te afgemat waren; morgen

vroeg zouden wij volgaarne met hem gaan. Hij liet zich daarmede tevreden stellen. Wij gebruikten nu verder onzen maaltijd en legden ons op het goede bed, dat voor ons gereedgemaakt was, neder. Maar er kwam geen slaap in onze oogen; zoozeer had de vrees voor het naderende gevaar ons overweldigd. Wat al overleggingen maakten wij in dezen langen nacht! Wat al antwoorden verzonnen wij om de vragen van den gouverneur te ontwijken! Maar het was maar al in de lucht geschermd. En daar niemand ons voor een gewenschten afloop der zaak kon borg staan, brachten wij het overige van den nacht in het gebed door. Wij riepen den Verlosser in zoo dringenden nood om bijstand aan; wij baden Hem, wanneer Hij ons in eene beproeving wilde laten komen, ons dan toch moed en standvastigheid te geven, om een waardige belijdenis der Evangelische waarheid af te leggen. Zoodra de dag aanbrak, stonden wij haastig op, en gingen beneden naar de keuken, naast welke de waard en zijne vrouw sliepen. Onder het aankleeden viel ons een denkbeeld in, om den gouverneur te ontgaan; wij vatten namelijk het voornemen op, om ons heimelijk weg te pakken, eer de herbergier nog opgestaan was en ons van naderbij had kunnen bekijken. Toen hij ons beneden in de keuken zag, vroeg hij, wat wij reeds zoo vroeg verlangden. Wij antwoordden hem dat wij, eer wij naar den gouverneur gingen, ontbijten wilden, opdat wij, zoodra we daar geweest waren, onze reis dadelijk zouden kunnen voortzetten. Hij keurde ons voornemen goed, en beval de keukenmeid dat zij, onderwijl bij opstond en zich aankleedde, het ontbijt zou gereedmaken. Daar wij nu bemerkten dat de meid de keukendeur opengelaten had, wendden wij een noodzakelijke behoefte voor, en liepen er uit. De waard dacht aan niets kwaads, en zoo ontkwamen wij de gevaarlijke herberg zonder afscheid te nemen. Toen wij op straat waren vroegen wij een kleinen jongen, welke poort men uit moest om op den weg naar Charleville ¹⁰⁾ te komen, want dien koers moesten wij nemen. Wij waren er niet ver vandaan, en toen men haar opende, gingen wij zonder eenige verhindering er uit, en liepen naar de kleine stad Charleville, die zonder poort of bezetting was, en zoo wat een gewerschot ver van Mexières af lag. Nadat wij daar in der haast ontbeten hadden,

gingen wij aan den anderen kant er weêr uit, en liepen het Ardennenwoud in. In den vorigen nacht had het sterk gevoren, en het woud kwam ons zeer gruwzaam voor, wijl alle boomen met ijsel overdekt waren. Wat dieper in het bosch gekomen, troffen wij een menigte wegen aan, en wisten niet welken wij moesten inslaan, om te Charleroi te komen. In deze verlegenheid ontmoetten wij een boer, dien wij den rechten weg naar Charleroi vroegen. Deze antwoordde ons schouderophalend dat hij wel zag dat wij vreemdelingen waren, en het zeer gevaarlijk voor ons was, door het Ardennenwoud naar Charleroi te gaan; want hoe verder wij kwamen, hoe meer wegen wij zonden aantreffen, en voor iemand die er niet bekend was, was het onmogelijk, den rechten weg te vinden. In dat bosch stond geen dorp, ja zelfs geen huis; wij liepen dus gevaar zoozeer te verdwalen dat wij in geen veertien dagen weêr op den rechten weg kwamen. Daarenboven was het bosch vol wilde dieren, en als de ingevallen vorst aanhield, zouden wij òf door deze verscheurd, òf van honger en koude omkomen. Dit troostelooze bericht bracht ons natuurlijk in groote verlegenheid. Wij boden derhalve den boer een Louis d'or aan, als hij ons den rechten weg naar Charleroi wilde wijzen. „Neen!” zeide hij, „al wildet gij mij honderd Louis d'or geven. Ik merk wel dat gij Hugenoten en uit Frankrijk gevlucht zijt. Ik zou mijzelven den strik om den hals halen, als ik u dezen diefst bewees. Maar ik wil u een goeden raad geven. Verlaat het Ardennenwoud en sla den weg aan uwe linkerhand in. Dan zult gij aan een dorp komen; blijf daar den nacht over, en sla morgen vroeg den weg in die van dit dorp rechts uitloopt. Dan zult gij de stad Rocroy in het oog krijgen; die moet gij links laten liggen. Zet uwen weg altijd rechts voort, en gij zult in de kleine stad Couvin komen. Die stad moet gij door, en als gij daar weêr uitkomt, sla dan den weg aan uwe linkerhand in; die zal u zonder gevaar naar Charleroi voeren. Die weg is wel is waar veel langer dan deze door het Ardennenwoud, maar dan ook geheel veilig.” — Wij bedankten den braven man en volgden zijn raad op. Des avonds kwamen wij in het dorp aan, waarvan hij ons gesproken had. Wij overnachtten er, en vonden den volgenden morgen den weg aan de rechter-

hand, dien hij ons aangeduid had. Wij gingen dien op en lieten Rocroy liggen. Maar de goeds boer had ons, waarschijnlijk nit onkunde, niet gezegd dat deze weg juist op een engen bergpas uitliep, waarop een Fransche wacht stond, die de vreemdelingen, die zonder pas reisden, aanhield en naar Rocroy in de gevangenis bracht. Wij gingen alzoo als verdwaalde schapen dit leeuwenhol tegemoet. Door een merkwaardige bestiering Gods ontkwamen wij echter dit gevaar. Want toen wij in dien nauwen pas kwamen, die de Zuidwacht heette, viel er zulk een zware regen, dat de scildwacht in het wachthuis ging en wij ongemerkt voorbijkwamen. Zoo bereikten wij Couvin. Wij zouden hier volkomen veilig geweest zijn, als wij geweten hadden dat deze kleine stad buiten de grenzen van Frankrijk lag. Zij behoorde aan den vorst van Luik, en er was een kasteel bij, waarin een Hollandsche bezetting lag. Maar tot ons ongeluk wisten wij daarvan niets, anders hadden wij ons tot den gouverneur gewend, die gewoon was, alle vluchtelingen, die naar Charleroi wilde gaan, in hunne vlucht bij te staan. Kortom, God liet het toe dat wij in onze onwetendheid bleven, om ons geloof en onze standvastigheid door de ondervinding van groote ellende te beproeven.

III.

DE GEVANGENIS.

Door en door nat kwamen wij te Couvin aan en gingen terstond naar de herberg, om ons daar te drogen en wat te eten. Men braocht ons een kan bier, maar geen glazen. Toen wij daarnaar vroegen, zeide de herbergier dat hij wel zien kon dat wij Franschen waren, want hier te lande was men gewoon uit de kan zelve te drinken. Wij schikten ons gaarne hierin. Maar deze vraag om glazen, hoe onschuldig ook op zichzelf, werd de oorzaak van ons ongeluk. Er waren namelijk nog eenige personen in de kamer, waaronder een burger uit de stad en een boschwachter van den vorst van Luik. Toen de laatste het gezegde van den waard gehoord had, nam hij zich dadelijk voor ons uit te hooren, en werd zoo

vrij dat hij zich naast ons nederzette. Zijn eerste woord was: „Ik wed om al wat gij wilt dat gij geen rozenkrans bij u hebt.” Mijn makker, die juist wat snuif voor zich raspte, toonde hem de rasp en zeide op luchtigen toon: „Dit is mijn rozenkrans.” Dit antwoord versterkte den boschwachter in zijne gedachte dat wij uit Frankrijk gevluchte Protestanten moesten zijn, en hij nam dadelijk in het geheim zijn besluit. Toen wij nu Couvin verlieten, sloegen wij wel dadelijk den weg in, die aan de linkerhand lag, zooals de brave boer ons gezegd had, maar nauwelijks hadden wij dien betreden, of wij werden in de verte eene gedaante gewaar, die er als een officier te paard uitzag en op ons afkwam. Wijl men nu, wanneer men eenmaal in angst is, door de geringste omstandigheden verschrikt wordt, zoo wilden wij den officier ontloopen en geraakten aldus op den ongelukkigen weg die ons naar Mariënburg ¹¹⁾ voerde.

Deze stad is zeer klein en heeft maar éene poort. Wij wilden haar links laten liggen, en rechtuit den weg naar Charleroi verder gaan. Maar toen wij voor Mariënburg kwamen, was de nacht reeds ingevallen, en daar wij voor de stadspoort eene herberg zagen, besloten wij hier te overnachten. Men bracht ons in een goed verwarmd vertrek, maar nauwelijks waren wij daar een half uur geweest, of wij zagen iemand binnenkomen, die ons buitengemeen vriendelijk groette en ons vroeg waar wij vandaan kwamen en waar wij naar toe wilden gaan. Wij hielden hem voor den herbergier, en zeiden dat wij van Parijs kwamen en gaarne naar Philippeville wilden. „Ik moet het,” zeide hij, „den stadhouder van Mariënburg melden.” Wij dachten hem evenals den waard Mezières te kunnen afwijzen; maar wij bedrogen ons want hij beval ons op hoogen toon hem dadelijk te volgen. In weerwil van dit ongeluk waren wij niet moedeloos en lieten geen vrees blijken. Ik zei tot mijn makker in mijn eigen tongval, dien de man niet verstond, dat, wijl het zeer donker was, wij hem tusschen de stad en de herberg moesten zien te ontloopen; maar toen wij op de plaats van het huis kwamen, bemerkten wij al spoedig dat het de onderofficier van de postwacht was, die nog acht soldaten met uitgestoken bajonetten bij zich had. Aan hunne spits zagen wij den verraderlijken boschwachter

van Couvin, die ons aangebracht had. Aan vluchten viel nu waarlijk niet te denken. Men bracht ons voor den stadhouder, die ons vroeg vanwaar wij kwamen en waarheen wij gingen. Op de eerste vraag zeiden wij hem de waarheid; maar op de tweede gaven wij voor dat wij pruikenmakers waren en gaarne naar Philippeville wilden, en vandaar naar Maubeuge, Valenciennes, Kamerijk en andere plaatsen, om dan weder naar ons vaderland terug te keeren. De stadhouder liet ons door zijn kamerdienaar, die ook pruikenmaker was, examineeren, en gelukkig wendde deze zich tot mijn makker, die dit ambacht werkelijk geleerd had; zoodat de proef naar genoegen uitviel. Hierop vroeg de stadhouder ons: „Welken godsdienst belijdt gij?” Wij antwoordden rondborstig dat wij de Hervormde belijdenis waren toegedaan, want wij schaamden ons, in dit stuk de waarheid ontrouw te zijn. Hadden wij op de andere vragen die hij ons deed, nu ook maar naar waarheid geantwoord! Want, wil men op geen glibberigen weg geraken, en zijn geweten rein en zijn vertrouwen op God behouden, zoo moet men zich voor iedere leugen zorgvuldig hoeden. Maar ach! hoe licht wordt het menschelijk hart door vrees en andere dingen van den weg der waarheid afgetrokken! Hoe licht komt men, ook bij een juiste kennis der waarheid en met het beste voornemen om er niets van op te offeren, toch tot een val, en moet men op vernederende wijze ondervinden dat men ook door deze evenals door andere zonden, heeft men er eenmaal aan toegegeven, in slavernij geraakt, en van de eene overtreding in de andere vervalt. Met diep berouw zie ik op deze afdwalingen terug. Toen de stadhouder ons vroeg of het ons voornemen was, het koninkrijk te verlaten, zeiden wij van neen. Nadat nu het onderzoek een uur geduurd had, beval de stadhouder den plaatsmajoor ons zekerheidshalve te laten vasthouden. Onderweg vroeg mij de majoor, de heer De la Salle, of ik werkelijk te B. geboren was. Toen ik dit bevestigde, ging hij voort: „Ik ben ook op een plaatsje eene mijl van B. geboren? Hoe heet gij? Hoe heet uwe familie?” Ik zeide het hem. „Grootte God!” riep hij uit, „uw vader is mijn beste vriend! Wees getroost, mijne kinderen! Ik zal mijn best doen om u uit uw ongelukkigen toestand te redden, en binnen twee of drie dagen zijt gij weêr volkomen vrij.” Zoo sprekende

kwamen wij aan de gevangenis, die er afschuwelijk uitzag. Angst en verschrikking overvielen ons. Weenende vroegen wij den majoor: „Maar hebben wij dan eene misdaad begaan, dat men ons als booswichten behandelt, die galg en rad verdiend hebben?” — „Mijne kinderen!” antwoordde de majoor op medelijdenden toon, „ik moet mijn plicht doen; maar als ik het kan bewerken, zult gij den nacht niet op deze afgrijselijke plaats doorbrengen.” Hij ging ook dadelijk naar den stadhouder en zeide hem dat hij ons nauwkeurig onderzocht had, maar niets dan een vijfthalerstuk bij ons had gevonden; dit bewees voldoende dat wij niet van plan waren Frankrijk te verlaten, en hij geloofde dat het billijk en recht was ons in vrijheid te stellen. Maar tot ons ongeluk ging juist dezen avond de post naar Parijs, en in den tijd dat wij naar de gevangenis gebracht waren, had de stadhouder onze gevangenneming aan het hof bericht. De majoor kwam daardoor in de grootste verlegenheid; hij bad den stadhouder ons tenninate uit den akeligen kerker te laten. Hij wilde er voor instaan dat wij niet vluchten zouden. De stadhouder stond dit toe; en nauwelijks waren wij een uur in de gevangenis geweest, of daar kwam de majoor met een korporaal en een schildwacht terug, en kondigde ons aan dat wij eene kamer in het huis van den cipier kregen. Hij gaf ook het weinige geld, dat wij hem overhandigd hadden, aan den gevangenebewaarder en beval hem, ons daarvan zoo lang te onderhouden als het strekken zou. Deze vriendelijke behandeling van den majoor verzachtte een weinig de treurige tijding, die hij ons van den stadhouder te brengen had. Spoedig daarna zond de stadhouder een zeer gunstige voorstelling van onze zaak naar het hof te Parijs. Doch onze bekentenis dat wij den Protestantischen godsdienst waren toegedaan, nam den staatsminister De la Vrillière zoozeer tegen ons in, dat hij al het andere hoegenaamd geen aandacht waardig keurde, en den gouverneur van Mariënburg kortweg beval, ons tot de galeien te veroordeelen, omdat wij zonder geleibrief over de grenzen gegaan waren. Intusschen moest de geestelijke van Mariënburg alles aanwenden om ons tot terugkeer in de Roomsche kerk te bewegen; en als hem dit gelukte, kon men ons, nadat wij onderwezen waren en onzen godsdienst afgezworen hadden, op

vrije voeten stellen en naar B. terug laten brengen. De majoor liet ons het origineel van den brief lezen, en zeide er bij: „Verwacht van mij geen raad, wat gij doen of laten moet; uw geweten moet daarin alles beslissen. Alles wat ik u zeggen kan, is, dat de afzwering van uw godsdienst u de deuren uwer gevangenis openen zal; anders wordt gij zeker naar de galeien gebracht.” Wij antwoordden hem: „Wij hebben al ons vertrouwen op God gesteld, en onderwerpen ons ootmoedig aan zijn heiligen wil. Menschelijke hulp verwachten wij niet; maar door de genade van God, dien wij gedurig aanroepen, zullen wij de goddelijke en ware gronden van onzen heiligen godsdienst nimmer verloochenen. Houd het niet voor eigenzinnigheid of halstarrigheid, dat wij standvastig bij ons geloof blijven; neen, het geschiedt, Gode zij dank! uit innige overtuiging, en doordat onze ouders veel moeite hebben aangewend om ons de waarheid van onzen godsdienst, en de dwalingen der Roomsche kerk te leeren kennen.” Wij bedankten hem tevens met een geroerd hart voor de vele bemoeiingen om onzentwil, en verzekerden hem dat, daar wij onze dankbaarheid met niets anders konden aan den dag leggen, wij steeds voor hem zouden bidden. De welmeenende man, die in zijn hart Protestant was, evenals wij, en slechts uiterlijk Roomsch-Katholiek, omarmde ons broederlijk, en verklaarde dat hij even ongelukkig was als wij; met oogen vol traanen ging hij heen, en verzocht ons vergeving dat hij niet langer bij ons bleef; hij was geheel van zijn stuk geraakt.

Intusschen verminderde het weinige geld dat wij bezaten zeer, en wij kregen dagelijks niet meer dan anderhalf pond kommiesbrood. De gouverneur en de majoor zonden ons echter beurtelings genoeg om te eten, en ook de geestelijke, die ons hoopte te bekeeren, alsmede de monniken uit het klooster overlaadden ons zóozeer met spijzen dat wij den portier en zijn gezin er nog van konden onderhouden. De pastoor bezocht ons bijna alle dagen en gaf ons een Roomschen catechismus, welken wij echter met den catechismus van Drelinocourt, dien wij bij ons hadden, vergeleken. Hij had ons de vrijheid gegeven, met hem òf uit de overlevering òf uit de Heilige Schrift te disputeeren; maar toen wij de laatste kozen, was hij daarmede niet tevreden, en

bleef na twee of drie gesprekken weg. Nadat nu ook zijn andere pogingen om ons door tijdelijke voordeelen over te halen, mislukt waren, werd hij zoo verbitterd dat hij den gouverneur en den stadsrechter betuigde dat hij op onze bekeering volstrekt geen hoop koesterde; wij waren verstokte en verharde menschen, die naar geen bewijsen wilden hoo- ren. Nu werd dan ook besloten het vonnis over ons uit te spreken. De stadsrechter en zijn schrijver kwamen bij ons in de gevangenis, en stelden een gerechtelijk onderzoek in. Twee dagen daarna werd ons vonnis voorgelezen, dat aldus luidde: „Aangezien het bewezen is dat gij tegen het be- vel des konings het rijk hebt willen verlaten; aangezien gij verder zonder geleibrief van het hof de grenzen overschre- den en u voor Protestanten verklaard hebt, zoo zijt gij tot de galeien verwezen, om levenslang daarop als slaven te dienen.” De rechter vroeg ons of wij bij het oppergerechthof te Doornik wilden appelleeren. Wij antwoordden dat, wijl toch alle menschen tegen ons waren, wij ons ten opzichte van dit onrechtvaardige vonnis alleen tot den rechterstoel van God wendden; op Hem alleen zetten wij ons vertrouwen, wijl Hij alleen de rechtvaardige Rechter is. — „Ik bid u,” zeide hij, „schrijf de hardheid en gestrengheid van uw vonnis niet aan mij toe; neen, het zijn bevelen des konings, door welke gij veroordeeld wordt. Vermits gij echter niet wilt apelleeren, zoo is het mijn plicht, mij in uw naam tot het parlement te wenden. Mank u alzoog gered naar Doornik te gaan.” — „Wij zijn tot alles bereid,” antwoordden wij.

IV.

DE TWEDE GEVANGENIS.

Wij kwamen niet weder uit onzen kerker, dan toen de reis naar Doornik aanving. Wij deden die te voet, onder geleide van vier gerechtsdienars, die ons boeiden en aan elkander ketenden. Op deze moeilijke reis kwamen wij door Philippeville, Maubeuge en Valenciennes. Iederen avond wierp men ons in een afsichtelijke gevangenis, waar wij zonder bed of stroo op de onbedekte aarde moesten liggen. Water en brood

was ons voedsel. Als moordenaren die galg en rad verdiend hadden, werden wij behandeld. Toen wij eindelijk te Doornik ¹⁾ gekomen waren, zette men ons in den parlementskerker in bewaring. Wij waren van alles verstoken en meenden van honger bijna te zullen sterven, want wij kregen niets dan anderhalf pond brood per dag, en de ondersteuning van weldadige lieden was hier afgesneden. Tot verzwareing van ons lijden wist de geestelijke bij het parlement te bewerken dat men ons proces zoo lang ter zijde legde, totdat hij ons, zooals hij zeide, zou bekeerd hebben. Doch deze priester bezoekt ons slechts om de acht of veertien dagen, hetzij uit luiheid, hetzij om ons door den honger te vernurwen. Hij sprak zoo weinig over godsdienst dat wij ons in het geheel niet konden verdedigen, en als wij hem onze gedachten wilden zeggen, brak hij kort af, zeide: „op een anderen keer,” en ging dan heen. Intusschen werden wij zoo mager en krachteloos dat wij niet meer overeind konden staan. Men had ons tot nachtleger een weinig vuil stroo gegeven dat tot ons geluk dicht bij de deur der gevangenis lag, waardoor ons het brood als honden toegeworpen werd. Waren wij een weinig verder van de deur af geweest, wij zouden door onze groote zwakte nauwelijks in staat zijn geweest onze spijs te gaan halen. In dezen uitersten nood verruilden wij aan den portier voor een weinig brood onze overrokken en vesten, ja zelfs onze overige heinden, en hielden slechts over wat wij aan het lijf hadden, hetgeen echter ook gauw vervuilde en scheurde. Niemand kwam bij ons dan de priester, die ons telkens vroeg of wij die ellende nog niet moede waren, en verklaarde dat men volstrekt geen medelijden met ons had, want onze bevrijding hing van onszelf af, als wij maar de Calvinistische dwaling ²⁾ afzwoeren. Toen hij eindelijk in zijne aanmaningen lomp en onbeschaamd begon te worden, gaven wij hem zelfs geen antwoord meer.

In dezen jammervollen toestand hadden wij bijna zes weken doorgebracht, toen op het einde der zesde week op een morgen omstreeks negen ure, de portier een bezem door de kleine opening wierp en ons beval onze gevangenis te reinigen, wijl men zoo aanstonds twee edellieden zou brengen, die ons gezelschap zouden houden. Wij vroegen hem, waartvan zij beschuldigd waren. „Het zijn Hugenoeten zooals gij,” antwoordde

hij, en meteen ging hij weêr heen. Een kwartier daarna ging de deur van onze gevangenis open, en de stokbewaarder met eenige gewapende soldaten brachten twee jonge heeren binnen, wier kleederen rijk met goud beset waren. Zoodra dese heeren in de gevangenis waren, sloot de wacht de deur weder toe en vertrok. Wij herkenden ze terstond. Zij waren onze landlieden, vrienden onzer jeugd en schoolmakers, de zonen van een aanzienlijk burger uit B. Ik zal den eenen Salmon en den anderen Roubert noemen. De eerste echter noemde zich Ridder van Salmon, de andere Markies van Roubert, daar zij onder dese verdichte namen gemakkelijker uit Frankrijk hoopten te komen. Terstond groetten wij hen en noemden hen bij hunne namen. Maar zij kenden ons niet, wij wij door al de uitgestane ellende zeer veranderd waren, en vroegen ons wie wij waren. Toen wij hun antwoord gegeven hadden, ontstelden zij, en zeiden dat onze ouders en vrienden in de vaste meening waren dat wij gestorven of onderweg vermoord moesten zijn, daar zij sedert zes of seven maanden geen tijding van ons gehad hadden. Wij hadden namelijk gedurende onze gevangenschap geen verlof om te schrijven. Nu die korte kennismaking vielen wij elkander vriendschappelijk om den hals en beweenden elkanders droevig lot. Zij vroegen ons of wij iets voor hen te eten hadden, om hunnen honger te stillen. Wij gaven hun ons stukje brood, dat wij dagelijks ontvingen. „Hoe vreeselijk!” riepen zij uit, „zal men met ons evenzoo handelen, en kan men voor geld niets te eten en te drinken krijgen?” — „O ja,” antwoordde ik hun, „voor geld wel; maar dat is juist ons ongeluk, wij hebben sinds drie maanden geen penning gezien.” — „O!” zeiden zij, „als men het noodige nog maar voor geld bekomen kan, dan is het niets.” Meteen haakden zij uit hunne broeken en schoenzolen 400 Louis d'or. Het zien van dit geld gaf ons groote vreugde, want nu konden wij hopen dat wij ons weder eens zouden kunnen verkwikken en geen honger meer behoeften te lijden. Zij gaven mij een vijf francstuk, en verzochten mij, wat eten te laten brengen. Ik riep uit alle macht om den portier. Hij kwam, en vroeg wat wij verlangden. „Wat eten,” zeide ik hem, en gaf hem meteen het stuk geld. „Zeer wel, mijne heeren!” antwoordde hij. „Maar wat wilt gij er

voor hebben? Soep en gekookt vleesch?" — „Ja, ja," hernam ik, „vette soep en een brood van tien pond en bier." — „Ik zal het u alles over een uur brengen." — „Over een uur?" hervatte ik, „o, welk een langen tijd!" — De beide heeren konden zich over mijn sterke begeerte naar eten niet van lachen onthouden, want zij hadden den vorigen maaltijd nog niet verteerd. Eindelijk kwam het gewenschte uur. Alles werd ons gebracht wat wij bevolen hadden, en in zoo groote hoeveelheid, dat zes der hongrigste magen er genoeg aan zouden gehad hebben. Mijn vriend en ik vielen zoo driftig op het eten aan dat wij er bijna aan gestorven zouden zijn, want onze ingewanden waren door het lange vasten geheel tezaam getrokken.

Na den maaltijd vroegen onze vrienden ons hoe wij in deze groote ellende gekomen waren. Ik verhaalde alles wat er sedert ons vertrek uit B. tot op dat oogenblik met ons gebeurd was. Zij begonnen hun eigen zwakheid te beweenen en bekanden ons dat zij op dit punt niet zoo sterk waren als wij: zij waren veel eer besloten, liever van hunnen godsdienst af te zien, dan zich naar de galeien te laten bannen. „Wat!" zeide ik, „wilt gij ons zulk een voorbeeld geven? Hadden wij u dan maar liever nooit gezien, dan dat wij u nu tot een stap moeten besluten vinden, die zoo geheel in strijd is met de opvoeding die gij genoten hebt, en met de belijdenis der waarheid, waarin gij onderwezen zijt. Schrikt gij niet voor het rechtvaardig oordeel van God? Zegt Hij niet dat zij, die den wil des Heeren weten en dien niet doen, met veel meer slagen geslagen zullen worden, dan degenen die zijn wil niet weten? Kan er een nadrukkelijker waarschuwing bestaan!" Zij antwoordden: „Wij kunnen ons onmogelijk op de galeien in boeien laten klinken. Gij zijt gelukkig dat gij het kunt doen, en daarover prijzen wij u, maar laat ons daar niet verder over praten; ons besluit staat vast." Wat konden wij meer doen, dan hunne zwakheid betreuren en God smeecken dat Hij hen toch uit hunne dwaling wilde redden?

Twee dagen na hunne aankomst in de gevangenis liet men hen in de parlamentszaal komen. Hier werden zij kortelijk door den voorzitter verhoord, en gevraagd of zij tot de Roomsche-Katholieke kerk wilden overgaan. Zonder aarzelen betuigden

zij dat dit hun ernstige wensch was. „Goed,” hernam de voorzitter, „men zal u vóór uwe afzwering eenig onderricht geven, en dan zullen wij pogingen tot uwe bevrijding aanwenden.” Men bracht hen weder bij ons. De blijdschap fonkelde uit hunne oogen; maar wij verafschuwden hun lachhartigheid en s'vnl. Nauwelijks waren er eenige uren verlopen of daar kwam een geestelijke in de gevangenis. Deze diende hun om hun prijzenswaardig voornemen de grootste lofspraak toe, stelde hun een catechismus ter hand, en zeide dat hun leven van dit boek afhing. De beide heeren leerden dag en nacht. Op het einde van den derden dag werd deze bezigheid door een ongeval afgebroken. Er kwamen twee gerechtsdienaars van het parlement en geboden hun voor het gerecht te verschijnen. Hunne handen werden geboeid. Dit was een bedenklijk voorteken! De voorzitter zeide sodra zij binnengekomen waren: „Mijne heeren! het is nu drie dagen geleden dat wij u beloofden dat gij door den overgang tot de Roomsche-Katholieke kerk uwe vrijheid verkrijgen zoudt. Wij willen u niet bedriegen. Wij zijn niet meer bij machte u de vrijheid te schenken. Deze brief verhindert ons dit. Het hof beveelt ons, u naar de gestrengheid van het bevel dat het verlaten van het koninkrijk verbiedt, uw vonnis op te maken; op bevel des konings moet gij tot de galgelen veroordeeld worden. Gij kunt nu, mijne heeren! uw godsdienst verzaken of niet; de koning wil en beveelt dat gij in ieder geval levenslang tot de galgelen zult verwezen worden. Het staat u vrij uw godsdienst af te zweren; wij zullen dezen edelen stap in allen gevalle prijzen; dit zeggen wij u allenclijk, dat het u van uwe veroordeeling niet onthefzen zal.” De beide heeren antwoordden dat, nu de zaak zóo stond, zij niet genegen waren om voort te gaan.

„Voortreffelijke Katholieken!” riep de voorzitter uit, en beval hen weder naar de gevangenis te brengen. Zij kwamen geheel bedrukt terug. Tranen van berouw en droefheid vloeiden uit hunne oogen. Het parlement bracht hun proces spoedig ten einde en binnen acht dagen werd hun vonnis voorgelezen, inhoudende dat zij levenslang tot de galgelen verwezen waren. Des anderen daags werden zij door vier gerechtsdienaars te voet naar Rijsel ¹⁴⁾ gevoerd. Een menigte volks

was in alle straten op de been om het treurige schouwspel te zien, want iedereen geloofde vast dat dese beide heeren tot den hoogsten Franschen adel behoorden. In Rijsel deden de Jesuïeten hun opnieuw de belofte om hunne vrijheid te bewerken, als zij tot den Roomschen godsdienst wilden overgaan. Na drie weken lang onderricht te zijn, waren de ongelukkigen zoo ver gebracht dat zij openlijk hun geloof afzwoeren, en de Jesuïeten kregen het, na vele vergeefsche pogingen, door de voorspraak van mevrouw De Maintenon nu er door dat zij niet alleen losgelaten, maar tot officieren bij een Fransch regiment verheven werden. Naderhand vernamen wij dat beiden in den slag bij Heckeren het leven verloren.

Zij waren ons, gelijk reeds geblokken is, in onzen grooten nood te hulp gekomen. Wij wisten dat zij veel geld hadden, en de vrees, van na hun vertrek weder in hongersnood te geraken, dreef mij aan om hun vriendelijk te versoeken, ons drie of vier Louis d'or achter te laten, die hun uit B. weder ter hand gesteld zouden worden. Maar ons bidden en smeeken kon niet baten; zij bleven ongevoelig voor onze ellende, en lieten ons niet meer dan een halven Louis d'or achter, dien ik hun echter later, toen wij hen in hunne gevangenis te Rijsel, weinige dagen vóór hunne bevrijding aantroffen, terug heb gegeven. Wij gingen met dit weinige geld zeer spaarzaam om, en aten niets dan brood.

De geestelijke van het parlement was, zooals gezegd is, onderscheidene malen bij ons gekomen, niet om ons door verstandige redenseringen te bekeeren, maar alleen om te zien of de nood nog niet ons hoofd gebogen had. Toen de bisschop van Doornik dit vernam, zond hij zijnen kapelaan tot ons. Deze was een oud, inschikkelijk man. Hij zeide ons dat hij door den bisschop was gezonden, om ons tot den Christelijken godsdienst te bekeeren. Wij verklaarden dat wij door den doop en door ons geloof aan het Evangelie van Jezus, reeds Christenen waren.

„Hoe? Gij zijt Christenen? En hoe heet gij?” Dit gevraagd hebbende haalde hij eene lijst uit zijn zak, waarop onze namen geschreven stonden, want hij geloofde dat hij zich vergist had. Wij zeiden hem onze doop- en familienamen. „Gij zijt het,” antwoordde hij hierop, „tot wie ik gezonden ben,

en ik kan niet gelooven dat gij Christenen zijt, want de bisschop heeft mij opgedragen u tot het Christendom te bekeeren. Zeg mij, als het u belieft, uwe geloofsartikelen eens op." — „Zeer gaarne," antwoordde ik, en zeide hem de apostolische geloofsbelijdenis op. „Geloofst gij dat?" vroeg hij vol verwondering. Toen wij dit bevestigden, zeide hij: „En ik ook; de bisschop heeft mij voor den gek gehouden." Het was namelijk juist de eerste April van het jaar 1701. Toornig dat een man van zijn ouderdom en stand dus bedrogen was geworden, ging hij knorrende van ons weg. Den volgenden morgen zond de bisschop zijn groot-vikaris, Regnier genaamd, die van de theologie meer verstond dan de oude, eerlijke kapelaan, en daarbij een zeer bescheiden, zedelijk goed man was. Deze vond ons echter zoo vast in de bewijzen voor ons geloof en zoo wel bekend met de dwalingen der Roomsche kerk, dat hij zich des te meer aan onze bekeering liet gelegen liggen. Geen dag ging er voorbij dat hij ons niet bezocht, en daar hij met ons niets vorderde, wyl hij aan de overlevering vasthield en wij aan de Heilige Schrift, nam hij iedere gelegenheid waar, om ons Christelijke liefde te bewijzen. Ik herinner mij dat hij, toen wij van alles verstoken waren en aan de noodigste kleeding behoefte hadden, ons linnen liet geven, zonder ons te zeggen dat het van hem afkomstig was. In de Paaschweek ging hij naar alle gevangenen en gaf met verlof van den bisschop aan iedereen drie stuivers, maar ons overhandigde hij in naam van den bisschop vier Louis d'or. Wij weigerden die aan te nemen. Doch toen hij ons onder het oog bracht dat de bisschop deze weigering als een bewijs van haat zou aanmerken, moesten wij toch toegeven. En waarlijk, in onzen nood konden wij dit geschenk zeer goed gebruiken.

Vernits de parlamentsprediker den groot-vikaris het recht betwistte om de gevangenis, die niet tot het bisschoppelijk kerspel behoorde te bezoeken, werden wij door tusschenkomst van den bisschop naar de stadsgevangenis overgebracht, en hier hadden wij het beter dan in de vorige. Vele Protestanten, aanzienlijke burgers van Doornik, kregen verlof om ons te bezoeken. Zij wisten bij den cipier te bewerken dat hij iedereen morgen onze gevangenis opende en ons toestond eenige uren in een kleinen tuin frische lucht te scheppen. Hier be-

zochten onze getrouwe vrienden ons zeer dikwijls, ondersteunden ons met hinnen raad, en vermaanden ons tot standvastigheid. De groot-vikaris trof hen eenige malen bij ons aan, zonder dat hij er boos om werd, en verzocht hen zelfs daar te blijven en ons gesprek aan te hooren. Menigmaal liet hij na een strijd van een paar uren, die tot geen beslissing leidde, wijn brengen, dien wij tezamen als goede vrienden opdronken. Nadat wij eindelijk over alle punten gestreden hadden, zonder dat wij het eens konden worden, sloeg hij ons een middenweg voor. „Wij zullen u,” zoo zeide hij, „de vrijheid laten, om de aanroeping der heiligen en van Maria, de aanbidding der beelden, het vagevuur, den aflaut en de bedevaarten te verwerpen, als gij maar besluiten kunt, aan de transsubstantiatie ¹⁵⁾ in het misoffer te gelooven, en de Calvinistische dwalingen af te leggen.” Wij verklaarden hem echter dat wij tot zulk een stap nimmer zouden overgaan en van nu af hielden zijne bezoeken geheel op. Ook werden wij sinds door geen geestelijke meer verontruat. Eenigen tijd daarna kwam er een raadsheer uit het parlement bij ons in de gevangenis, en zeide dat men ons hem zeer nadrukkelijk had aanbevolen, en hij zou ons nog eenige dagen achtereen bezoeken, om van onze zaak nauwkeurig kennis te bekomen. Wij konden niet begrijpen van wien die aanbeveling kwam, maar dachten in stilte dat de vriendelijke groot-vikaris wellicht iets voor ons gedaan had. De raadsheer bleef een uur lang bij ons, onderzocht nauwkeurig welken weg wij genomen hadden en hoe men ons had aangehouden. Wij deden hem van alles getrouw veralag. Hij hoorde onze geschiedenis tot op het geval in Couvin met de grootste opmerkzaamheid aan, en vroeg ons, of wij bewijzen konden dat wij in eene herberg van dese kleine stad geweest waren. Wij antwoordden dat wij dit gemakkelijk konden doen. — „Nu, mijne kinderen!” zeide hij hierop, „als dit zoo is, weest dan gerust; ik hoop dat uwe zaak een goede wending zal nemen. Morgen zal ik u een rechtsgeleerde toezenden, die u een verzoekschrift zal voorleggen; onderteeken dat gerust; gij zult het nut er van ondervinden.” Hij verliet ons, en des anderen dags kwam de rechtsgeleerde, en liet ons het verzoekschrift onderteekenen. Het was aan het parlement gericht, en van

den volgenden inhoud: wij waren Protestanten maar hadden ons aan de straffen waarmede het koninklijke Edict de vluchtelingen bedreigt, niet schuldig gemaakt; integendeel konden wij betuigen dat het nooit ons plan was geweest om Frankrijk te ontvluchten. Dit bleek daaruit dat wij, nadat wij het koninkrijk reeds hadden verlaten, er toch weêr in teruggekeerd waren, dewijl wij door Couvin, eene stad van den vorst van Luik, waar een Hollandsch garnizoen lag, gekomen waren. Wij hadden ons ook slechts daarom van den weg door deze stad bediend, omdat wij anders niet van Rocroy naar Mariëburg hadden kunnen reizen. Waren wij echter werkelijk van zins geweest Frankrijk te verlaten, wij hadden ons onder de bescherming van den Hollandschen gouverneur van Couvin kunnen begeven, die ons zonder bezwaar door het bisdom Luik naar Charleroi zou hebben laten brengen. Daar dit verzoekschrift op een onware redeneering gegrond was, zoo kon er geen zegen op rusten, en het was een verdiende straf voor onze verkeerdheid dat het nieuw opgeflikkerde lichtstraaltje van onze hoop andermaal vervloog.

Twee dagen daarna brachten de gerechtsdienaars ons voor het parlement. De voorzitter zeide dat hij ons verzoekschrift gelezen en daaruit gezien had dat wij wilden bewijzen dat wij door Couvin getrokken waren. „Maar kunt gij ook,” dus ging hij voort, „bewijzen dat gij te Couvin zijnde, werkelijk wist dat deze stad buiten het Fransche gebied lag?” Zulk eene vraag hadden wij nu niet verwacht; maar wij waren dierst genoeg tegen beter weten in te beweren dat wij daarvan ten volle onderricht geweest waren. „Hoe kunt gij dat weten?” vroeg hij verder, „gij zijt jonge lieden, die nog nooit van huis geweest zijt, en Couvin is meer dan 200 mijlen van uwe woonplaats verwijderd.” Daarop wist ik niets te antwoorden. Maar mijn vriend Daniël le Gras verzekerde dat bij het reeds vóór de afsreis had geweten. „Hij had,” zeide hij, „als chirurgijn bij eene compagnie van het regiment van Picardië, dat ten tijde van den Rijswijkschen vrede ¹⁶⁾ te Rocroy in garnizoen lag, gediend; vandaar was zijn regiment naar Straatsburg verlegd en daar was hij Gereformeerd geworden. In dien toestand zou het hem reeds gemakkelijk zijn gevallen, Frankrijk te verlaten, of naar Holland of

Duitschland te gaan. „Als gij gediend hebt,” zeide de voorzitter, „dan moet gij een paspoort kunnen vertoonen.” Dat kon hij ook. Hij overhandigde dit stuk den voorzitter, die het aan de geheele vergadering te lezen gaf. De secretaris hechtte het nu aan het verzoekschrift vast, en men voerde ons weder naar de gevangenis.

Eer ik verder ga, moet ik het volgende opmerken: Daniel le Gras was werkelijk bij het regiment van Picardië chirurgijn geweest, en na den vrede van Rijswijk te Straatsburg tot de Hervormde kerk overgegaan; maar Rocroy had hij nooit gezien, doch dit gaf hij enkel tot onze verdediging voor, en liet aan het parlement over, om te onderzoeken of dit regiment werkelijk te Rocroy gelegen had of niet. Want wie zich eenmaal tot eene onwaarheid laat verleiden, raakt zoodanig in haar net verward, dat hij er niet gemakkelijk weder uitkomt, en het gaat hem als een mensch die in een modderkuil gevallen is, en door al zijne pogingen slechts te dieper er in zinkt. De heeren onderzochten de noodleugen niet, want de parlementaarsheer had vele stemmen te onzen voordeele weten te verkrijgen, en het grootste gedeelte van het parlement deed moeite om ons in vrijheid te stellen.

Twee uren nadat wij in de gevangenis teruggekeerd waren, kwam de cipier ijlings naar ons toe, om ons met onze nabij zijnde bevrijding geluk te wenschen. Een geestelijke van het parlement had hem gezegd dat hij met eigen oogen het besluit der vergadering had gelezen, waarbij wij van de beschuldiging, als hadden wij het koninkrijk willen ontvluchten, volkomen werden vrijgesproken. Al onze vrienden uit de stad kwamen ons nu bezoeken, en gaven ons hun hartelijke deelneming in ons geluk te kennen. Wij zelf zagen reeds met groot verlangen het uur onzer verlossing tegemoet. Maar ach! hoe spoedig verdween onze vreugde! Het parlement had ons wel vrijgesproken, maar dewijl wij als staatsmisdadigers beschouwd werden, kon het ons, zonder toestemming van het hof, niet in vrijheid stellen. De procureur-generaal schreef diensvolge aan den staatsminister De la Vrillière dat wij voldoende bewijzen van onze onschuld hadden gegeven, en dat het parlement nu zijne bevelen afwachtte. De minister antwoordde dat men deze bewijzen zeer nauwkeurig moest

onderzoeken, opdat men niet bedrogen werd. Het parlement, dat zichzelf niet wilde wederspreken, schreef terug dat de bewijzen voldoende en onwidersprekelijk waren. Daar verliepen veertien dagen, eer er een beslissend antwoord van het hof kwam. Eindelijk kwam het, en dit liet ons geen twijfel meer over omtrent ons lot. Wij werden voor de geheele vergadering van het parlement in de gerechtszaal geleid, waar ons de voorzitter vroeg of wij konden lezen? Wij verklaarden van ja. „Nu,” zeide hij, „leest dan dezen brief, dien de Markies De la Vrillière zelf geschreven heeft.” Deze luidde woordelijk alzoo:

„Mijne Heeren!

Jean Mantal en Daniël le Gras hebben het gewaagd, zonder vrijbrief over de grenzen te gaan; zij worden derhalve op uitdrukkelijk bevel van den koning tot de galeien veroordeeld.”

„Ik ben,

Mijne Heeren! enz. enz.
de Markies De la Vrillière.”

„Gij ziet,” liet de voorzitter er op volgen, „dat dit vonnis niet van ons, maar van het hof komt. Wij zijn onschuldig; wij beklagen u, en wenschen u de genade Gods en des konings toe.”

V.

DE DERDE GEVANGENIS.

Terwijl andere reizigers op iedere nieuwe aanlegplaats weder een nieuwe berberg vinden, die hun allerlei gemakken aanbiedt, werden wij op onze reizen overal slechts in de gevangnissen geherbergd, en de eene was nog akeliger dan de andere. Na drie dagen haalden vier gerechtsdienars ons uit onzen kerker, en brachten ons gehoeid naar Rijssel en Vlaanderen. Wij kwamen des avonds zeer vermoeid in deze stad aan, daar wij de vijf mijlen, die ons vanwege onze ketens seer zwaar vielen, te voet hadden moeten afleggen. Men bracht ons nu naar den Pieterstoren, die vanwege zijne hechtheid ter be-

waring der veroordeelden bestemd was. De cipier onderzocht ons zeer nauwkeurig, en twee Jezufeten, die daarbij waren, namen ons onze boeken af, die wij ook niet weder terugkregen. De gevangenis, waarin men ons bracht, was een der afgrijselijkste, die ik ooit gezien heb. Zij was vrij groot en ruim, maar het was er zeer duister in, daar er nooit een enkele lichtstraal in doordringt, zoodat de ongelukkige gevangenen het onderscheid tusschen dag en nacht alleen daaraan gewaar werden, dat men hun des morgens brood en water bracht. Hun nachtleger bestond uit een weinig stroo, half opgevreten door de ratten en muizen, die zich hier in menigte bevonden, en ook het brood ongestraft verslonden, wijl men hen in de dikke duisternis niet zien en verjagen kon. In dezen vreeslijken kerker, waarin een hoop booswichten zaten, die zich dit lot door allerlei misdaden berokkend hadden, werd ons nu ons verblijf aangewezen. Zij waren dertig in getal, die wij wel niet konden zien, maar toch hoorden noemen. Na verloop van eenige dagen deed de cipier mij den voorslag, om mij en mijn vriend in een vertrek te brengen, waar wij een goed bed en alle gemakken zouden hebben, als wij hem alle maanden twee Louis d'or wilden betalen. Wij hadden nog maar weinig geld bij ons; evenwel bood ik hem anderhalven Louis d'or, als hij ons zoo lang in dat vertrek wilde laten, totdat wij naar de galciën zouden vervoerd worden. Doch hij liet zich daartoe niet overhalen, betgeen hem later zelf speet. Op een morgen namelijk omstreeks negen uur, opende hij de deur van onze gevangenis en riep mij en mijn vriend tot zich. In het eerst dacht ik dat hij ons voor anderhalven Louis d'or de kamer wilde inruimen; maar als een visscher, die inplaats van een grondeltje een karper vangt, waren wij verrast, toen hij ons zeide: „De heer De Lamberti, opperrechter van Vlaanderen en bevelhebber alhier, verlangt u te spreken.” Wij kwamen in eens kamer, waar wij den heer De Lamberti vonden, die ons allerbeste ontving. Hij had een brief in de hand van zijn broeder, een rechtschapen Protestantsch edelman, die drie mijlen van B., mijne geboorteplaats, woonde. Mijn vader had dezen aanbevelingsbrief voor ons weten te verkrijgen. „Hoe smart het mij,” zeide hij tot ons, „dat ik uwe invrijheidstelling niet kan bewerken! Voor alle andere

misdadigers heb ik aan het hof vrienden en invloed genoeg, om genade voor hen te verkrijgen; maar niemand durft het wagen, een Protestant een dienst te bewijzen. Alles wat ik doen kan, is uwe evangengenschap eenigzins verlichten, en dat ik u, zoo lang ik wil, hier houd, ofschoon de veroordeelden weldra naar de galeien gebracht worden." Hij vroeg hierop aan den cipier of hij een goed vertrek ledig had. De cipier sloeg er twee of drie voor, die hem niet bevielen. Eindelijk zeide de opperrechter: „Ik verlang niet slechts dat deze heeren in alles het noodige hebben, maar ik wil ook dat zij zich verkwikken zullen; breng hen daarom in de aalmoesnierskamer." — „Maar deze," hernam de cipier, „is alleen voor zulke gevangenen bestemd, welke vrijheden genieten, die men aan veroordeelden niet mag toestaan." — „Goed," antwoordde de heer De Lamberti, „geef hun al deze vrijheden; het is uw en des portiers plicht op te passen dat zij niet uit de gevangenis vluchten. Geef hun een goed bed en alles wat zij tot hunne veraangenaming verlangen; maar vorder hun geen penning af; het gaat alles voor mijne rekening." — „Gaat in de aalmoesnierskamer," zeide hij tot ons; „het is nog het beste, geschiktste en aangenaamste vertrek van alle in deze gevangenis." Voorts beval hij den cipier, mij tot opzichter in dat vertrek aan te stellen en mij het ontvangersambt over te dragen. Nadat wij hem den innigsten dank betaigd hadden, nam hij afscheid van ons, met de verzekering dat hij vlijtig onderzoek naar ons zou doen.

Men bracht ons dan in de aalmoesnierskamer, waar ik tot gaarder der aalmoezen aangesteld werd. Dit vertrek was zeer groot, en er stonden zes bedden in voor twaalf staatsgevangenen, die altijd aanzienlijke mannen en nooit uit het gemeene volk waren. Eenige jonge knapen, die om een klein bedrog of om een ander wanbedrijf vastgezet waren, moesten de bedden opmaken, het eten klaarmaken en de kamer schoonhouden. Zij sliepen in een hoek op stroo; kortom, zij waren onze bedienden. Het ambt dat ik de eer had te bekleeden, bracht menigerlei moeilijkheid mede. De ontvanger was verplicht alle aalmoezen, die voor deze gevangenis gegeven werden, uit te deelen. Zij waren in den regel zeer aanzienlijk, en werden gezamenlijk in deze kamer gebracht. De

salmoezenbus, waarin de voorbijgangers iets konden werpen, hing aan een ketting voor een venster. De ontvanger, die daarvan den sleutel had, moest dis iederen avond openen, om er het geld uit te nemen, en het zoowel onder de staatsgevangenen, als dezen het verlangden, als onder de misdadigers uitdeelen. Daarenboven gingen de portiers iederen morgen met karren door de gansche stad, om de giften der bakkers, slagers, bierbrouwers en visschers op te zamelen. De geheele voorraad werd in de aalmoezenierskamer gebracht, waar hij door den ontvanger in alle gevangenschappen naar het getal der gevangenen moest worden rondgedacht. Dagelijks moest de cipier hem eene lijst ervan overgeven, en het gehele aantal der gevangenen bedroeg toen ik daar was, van vijf tot zeshonderd. Of ik al de opperste uitdeeler dezer aalmoesen geworden was, kon ik toch een misbruik, dat reeds te diep was ingeworteld, niet stuiten of beletten. De cipier kreeg namelijk dagelijks uit de aalmoezenkas een zekere som gelds, om daarvoor soep voor de veroordeelden te laten gereedmaken, maar deze werd van half bedorven vleesch gemaakt, dat met wat zout gekookt werd, en waarvan de reuk alleen iemand reeds deed walgen. Zoo moesten die arme menschen een goed deel van de giften missen, die tot huane verkwikking gegeven waren.

Nadat wij zes weken in deze geschikte kamer gewoond hadden, bezocht de heer De Lamberti ons, en zelde: „Morgen zullen de veroordeelden naar Duinkerken ¹⁷⁾ vervoerd worden, waar zes koninklijke galeien zijn; ik wil er u echter voor ditmaal nog van verschoonen en u voor ziek opgeven. Blijft derhalve zoo lang te bed, totdat de veroordeelden weggebracht zijn.” Dit deden wij, en het hielp ons toch zóoveel dat wij nog drie maanden in Rijssel konden blijven.

VI.

DE GALEIEN BIJ DUINKERKEN.

In Januari 1702 kwam de opperrechter bij ons en berichtte ons dat den volgenden morgen weder veroordeelden wegge-

bracht zouden worden. Hij gaf het ons in de keus, of wij wilden medegaan, of nog langer hier blijven, maar zeide tegelijk dat dit de laatsten waren die naar Duinkerken gingen; de volgende zouden gezamenlijk naar Marseille worden gebracht; een tocht van meer dan 300 mijlen, die voor ons, daar wij ze te voet en geketend moesten maken, zeer zwaar en afmattend zou zijn. Behalve dat moest hij in Maart eene reis doen, waardoor hij dan buiten staat gesteld werd, ons in Rijssel verder behulpzaam te zijn. „Ik raad u derhalve,” dus ging hij voort, „met de overige veroordeelden reeds morgen den weg naar Duinkerken te nemen; tot zoover staat het transport onder mijn bevel, en ik zal u, vóór alle anderen, op een wagen zoo gemakkelijk als maar mogelijk is, naar deze stad, die slechts twaalf mijlen van hier ligt, laten brengen.” — Wij namen dit voorstel willig en dankbaar aan, en de stadskommandant hield ook trouw zijn woord; hij gaf ons een wagen, terwijl de anderen, omtrent dertig in getal, aan elkander geketend werden en te voet moesten gaan. Men bracht ons iederen avond in een goed bed, en de aanvoerder der gerechtsdienaren liet ons met zich eten, zoodat men te Iperen, Veurne, en in andere plaatsen welke wij doortrokken, zekerlijk geloofde dat wij menschen van zeer hoogen rang moesten zijn. Doch wat was dit alles anders dan een rook, die ras verdwijnt!

Den derden dag na ons vertrek uit Rijssel kwamen wij te Duinkerken aan, waar men ons op de onderscheidene galeien indeelde. Een gewone galei is 150 voet lang en 40 voet breed. Zij heeft 50 roeibanen, aan weerszijden 25; deze banen zijn 10 voet lang en staan 4 voet van elkander. De riemen zijn 50 voet lang, namelijk 37 buiten en 13 binnen boord. Tusschen de banen loopt van den voor- tot den achtersteven van het vaartuig een gang die 3 voet breed is, en de middengang heet. Op iedere bank zitten drie roeiers, en hun arbeid, vooral wanneer die lang aanhoudt, is buitengewoon zwaar en vermoeiend. Naast de galei, waarop ik was, lag een andere, de Palmboom geheeten, wier roeivoogd een rechte satan was. Iederen dag liet hij zijne galei schoonmaken, terwijl de anderen het maar eenmaal in de week lieten doen. Zijne slaven overlaadde hij gedurende dit schoonmaken, dat

twas of drie uren duurde, met de verschrikkelijkste dreigingen en slagen. De roeiknechten op mijne bank zeiden dikwijls tot mij: „Bid God dat gij bij de verdeeling der nieuw aangekomenen niet op den Palmboom komt." Toen wij nu door loting verdeeld werden, beval ons de officier, wien ik toevallen was, hem naar zijne galei te volgen. Zonder hem te kennen, amsekte ik hem, mij toch te zeggen, op welke galei ik zou komen. „Op den Palmboom," zeide hij. Ik zuchtte en beklaagde mijn ongeluk. „Waarom acht gij u ongelukkiger dan de anderen?" — „Ach, mijnheer!" antwoordde ik, „wjl ik op eene galei moet komen, die de hel is, en wier roeivoogd erger is dan de booze geest." Ik wist niet dat ik tot den boozen man zelf sprak. Hij zag mij met een stuursch en dreigend gelaat aan. „Indien ik," zeide hij, „degenen die u dit gezegd hebben, kende, en ze in mijne macht had, zij zouden het zich spoedig berouwen!" Intusschen wilde deze ruwe man mij toch toonen dat hij niet zoo boos was, als men hem uitmonsterde. Nauwelijks waren wij op de galei gekomen, of hij gaf mij reeds een bewijs zijner goedheid. De provocost had mij om mijne jeugd en vlugheid een ijzeren ring en een buitengewoon zware keten aangelegd; de roeivoogd liet mij oogenblikkelijk een veel lichtere geven, die hijzelf had uitgezocht. Ook had ik hem allerlei andere verlichtingen te danken. In zijn dienst was hij de gruwelijkste mensch dien ik ooit gezien had; daarbuiten gedroeg hij zich zeer bescheiden, minzaam en verstandig. Op zijne galei waren vijf Protestanten, die geen van allen een kwade bejegening van hem ondervonden; veeleer bewees hij ons bij deze of gene gelegenheid een vriendelijken dienst.

Bijna ieder jaar deden de zes galeien, die 8000 man sterk waren, een meer of minder gelukkige expeditie tegen de Engelsche en Hollandsche schepen, waarbij de gevangenen gedurig roeien moesten en ons leven dikwijls in groot gevaar kwam. Ik wil er maar een enkel voorbeeld van verhalen.

In het jaar 1707, toen wij op een der schoonste dagen in de haven van Duinkerken waren, riep de kommandant der gezamenlijke galeien, de heer De Langeron, alle stuurlieden tezamen, en vroeg hun naar het weder, of er ook spoedig verandering te wachten was. Zij verklaarden eenstemmig dat

het weder bestendig was, en de noordoostenwind beloofde aanhoudende helderheid. Wij moesten namelijk zeer behoedzaam en voorzichtig zijn, als wij zeewaarts wilden gaan, wijl de galeien bij zwaren storm geen zee konden bouwen. Op onze galei, die het voornaamste dezer vaartuigen was, hadden wij een stuurman, Pieter Bart geheeten, een visscher uit Duinkerken, die de zee-kusten nauwkeurig kende. Hij was een eigen broeder van den beroemden admiraal Jan Bart, ¹⁸⁾ een groot dronkaard, maar tevens een zeer bekwaam zeeman en een nauwkeurig waarnemer van het weder. Ik weet mij niet te herinneren dat hij zich ooit vergist heeft, wanneer hij vooraf zeide wat voor weêr en wind wij in twee of drie dagen zouden hebben. Deze stuurman vond echter bij de andere stuurlui en den kommandant weinig geloof, omdat hij haast altijd dronken was. Ditmaal vroeg men hem echter ook naar zijne meening. Zijne uitspraak was slecht, en hij sprak ieder een aan met „jou en jij.” — „Je wilt het zeegat in?” vroeg hij den kommandant. „Ik beloof je, dat het morgen genoeg spoken zal” (hij meende daarmede onstuimig weêr). Men spotte met zijne verwachting, en hoe hij ook verzocht, hem aan land te zetten, toch wilde de kommandant hierin niet bewilligen. Eindelijk ging onze galei met die van den heer De Fontete met zulk schoon en stil weêr in zee, dat men een brandende lamp op den top van den mast had kunnen zetten. Des anderen morgens kwamen wij ter reede van Ambletense, een dorp dat tusschen Calais en Bologne ligt. Hier was, tusschen twee bergen, eene baai, die de aldaar ankerende schepen tegen den noorden- en noordoostenwind beveiligde. Ik weet niet, wat voor een zonderlinge inval onze kommandant had, dat hij in dezen zeeboezem het anker wilde werpen. De heer De Fontete handelde voorzigtiger en bleef op de groote reede. Toen Pieter Bart zag dat men in dezen boezem wilde gaan ankeren, schreeuwde hij als een bezetene uit dat men dit toch niet zou doen. Men vroeg hem naar de reden. Hij verzekerde, den eerstvolgenden morgen zouden wij bij het opgaan der zon den zwaarsten storm uit het zuidwesten hebben, dien ooit een mensch ondervonden had, en de mond van de baai, die juist voor dezen wind open stond, zou het ons onmogelijk maken, uit te loopen, zonder op de blinde

klippen te stooten, die aldaar bij menigte gevonden werden. Daar zouden de galeien zoo tegenaan geslagen worden dat niemand er goed van af zou komen. Men lachte om dit zeggen, en liep, hoewel niet diep, toch dezen boezem binnen. Maar Pieter Bart weende en zuchtte gedurig, daar hem een nabijzijnde onvermijdelijke dood voor oogen zweefde. Eindelijk brak de dag aan; de wind woef uit het zuidwesten, maar zoo flauw, dat men er in het geheel geen acht op sloeg. Nauwelijks was echter de dageraad nangebrosen, of de wind stak meer op, en maakte de ongeloovigen op de waarschuwing van den stuurman opmerkzaam. Men besloot den zeeboezem te verlaten, maar er verhief zich een woedende storm met zulk eene snelheid, dat men, inplaats van de ankers te kunnen lichten, nog twee moest uitwerpen, om het geweld van wind en golven wederstand te kunnen bieden. Ieder oogenblik ontdekte de duizelende diepte ons nieuwe klippen, die ons schip met den ondergang bedreigden. En wat het ergste daarbij was, de vier ankers, die wij van voren hadden uitgeworpen, konden geen grond vatten, zoodat wij voor onze oogen naar de rotsen werden heengedreven. De kommandant en de scheepslieden, ziende dat onze ankers niet konden houden, wilde naar hen heen laten roeien, om ze, zoo mogelijk, vast te zetten. Maar zoodra men de riemen in zee neêrliet, werden zij door de geweldige golven verre weggeslingerd. Nu vreesde iedereen voor een onvermijdelijke schipbreuk. Allen weenden, zuchtten en baden. De priester bediende het Heilige Avondmaal en gaf ieder, die maar een oprecht beroow liet blijken, den zegen en de absolutie; voor biechten toch was geen tijd of gelegenheid. De goddelooze roeiknechten echter, die om hunne misdaden veroordeeld waren, riepen den kommandant en den officieren luidkeels toe: „Geduld maar, heeren! weldra zullen we elkaer gelijk zijn en met elkander uit één glas drinken.” Zoo zeker is het dat ook het voor oogen staand doodsgevaar niet ieder verstokt hart kan buigen.

In dezen verschrikkelijken nood, waarin ieder den dood verwachtte, werd de kommandant eindelijk Pieter Bart gewaar, die er zeer ternedergeslagen uitzag. „Ach, mijn lieve Pieter!” zeide hij tot hem, „had ik u maar geloofd, dan waren wij in dezen angst niet gekomen. Weet gij dan hoe-

genaamd geen raad om ons uit dit gevaar te redden?" — „Wat helpt het," antwoordde Pieter, „of ik jelui raad geef, als je er niet naar hoort? Ja, ik weet een middel, waardoor wij met Gods hulp er uit kunnen komen; ik verzeker je echter, dat als mijn leven mij niet lief was, ik jelui allemaal als honden zou laten versuipen." — Deze lomphheid werd hem gaarne vergeven, wijl men hoopte, door hem gered te zullen worden. „Maar," zeide hij, „ik wil mij in mijne verrichtingen, die jelui eerst belachelijk zullen voorkomen, niet laten tegenspreken; men moet mijn bevel gehoorzamen, of we komen allen om." — De kommandant beval terstond, Pieter Hart in alles wat hij bevelen zou, op doodstraf te gehoorzamen. Hierop vroeg Pieter aan den kommandant of hij eene geldbeurs bij zich had. „Ja," zeide deze, „hier is zij; doe er mede wat gij wilt." Nadat Pieter er vier Louis d'or had uitgenomen, en daarna de beurs terug had gegeven, vroeg hij aan de bemanning der galei, of er vier onder hen waren, die alles wilden doen wat hij hun bevelen zou; dan zou ieder van hen een Louis d'or ter belooning ontvangen. Opeens boden er zich twintig aan. Hij zocht er echter vier der onverschrokkensten uit, die hij in de groote boot, die altijd bij de galei is, liet zetten. Dezen gaf hij het eenige ankermede dat wij nog op de galei hadden; het touw bleef achter in de galei, en moest hen van zelf navoigen, naar dat zij zich verwijderden. Hierop beval hij den mannen, dit anker van den achterstevan der galei tegen de rots te werpen, naar welke zij gedreven werden. Iedereen verwonderde zich over dit bevel, want niemand kon begrijpen, wat dit anker achter den achterstevan der galei zou kunnen ufrichten, wijl toch het voorschip moest tegengehouden worden. Zelfs de kommandant was begeerig te weten, waartoe dit anker dienen zou. Pieter echter antwoordde: „Dat zal je wel zien, als het God blijft." De vier mannen waren, hoewel met groote moeite en gevaar, in hunne onderneming gelukkig en brachten het anker aan de rots. Toen Pieter dit zag, reikte hij den kommandant de hand en zeide: „Goddank, wij zijn gered!" Nog kon men echter niets van zijn voornemen raden. Hierop liet Pieter de spriet neder, maakte er het groote zeil aan vast, rolde het tezamen en omwond het met biezen, die zoodra de touwen van het

zeil zouden worden aangehaald, noodzakelijk breken moesten en het zeil uitzetten. De spriet liet hij weder ophijscben en beval vier matrozen, om zoodra hij bevel zou geven, de vier ankertouwen aan den voorstevan met hunne bijlen te kappen. Het touw van het anker, dat hij achteruit aan de rots had laten brengen, werd aangetrokken; hij zette er een matroos met een bijl bij, die het almede op zijn bevel kappen moest. Na al deze voorbereidingen nu, beval hij den vier matrozen op den voorstevan, de touwen der vier ankers te kappen. Zoodra dit gedeelte der galei vrij was, wendde zich het vaartuig. Pieter liet het echter maar zoover draaien, als noodig was, dat het zeil wind kon vangen. Zoodra de touwen aangehaald werden, braken de biezen, en in een oogenblik liep het zeil vol en ving een vierde deel van den wind. Tegelijkertijd werd het anker van achteren gekapt; Pieter greep het roer aan, en liet de galei met de grootste snelheid uit den noodlottigen boezem loopen. Zijne ervaring had ons alzoo uit dit groot en merkbaar gevaar gered, en wij bevonden ons eindelijk weêr in volle zee.

Wij stевenden nu naar Duinkerken, en kwamen op de reede dezer haven aan. De heer De Fontete had ons twee ankers geleend, die wij ter zijde uitwierpen, en hier moesten wij zes uren blijven om den vloed af te wachten. Gedurende dien tijd zweefden wij bestendig tusschen leven en dood. De golven, die zich bergen hoog opstapelden, overtekten ons telkens. Men moest de luiken en andere openingen op het dek zoo zorgvuldig mogelijk gesloten houden, want anders ware het ruim dadelijk vol geloopen en wij waren onvermijdelijk gezonken. Iedereen op onze galei, zoowel als in de stad, bad. Men bediende in alle kerken in de stad het Heilig Avondmaal en liet openbare missen voor ons lezen: want men kon niets anders voor ons doen. Toen de vloed kwam, hadden wij een nieuw gevaar te doorstaan, wijl de galei tusschen de beide hoofden der dijken, die de haven insluiten, een korten draai moest nemen, wat bij zulk een lang vaartuig vooral veel zwaarigheid heeft. Daarenboven waren de uithoeken dezer dijken, door den verschrikkelijken storm, door de zee overdekt, en slechts dán, wanneer de golven braken, kon men den ingang zien. Wat nu gedaan? Men riep Pieter Bart wakker, die rustig op eene

bank lag te slapen, ofschoon de golven gedurig over hem heen rolden. De kommandant vroeg hem, of hij geen middel wist, om zonder levensgevaar de haven in te loopen. „Wel zeker!” zeide hij, „ik zal jehi met volle zeilen binnen brengen.” — „Wat!” riep de kommandant, „met de zeilen inloopen? Dan zullen wij zeker omkomen.” — „Wees maar gerust,” hernam Pieter, „het zal alles goed gaan.” Wij waren intuschen meer dood dan levend; tot aan de knieën stonden wij in het water; sedert drie dagen hadden wij geen eten of drinken gehad, want men durfde het niet wagen de luiken te openen, uit vrees dat de galei vol zou loopen. Daarbij kwam nog de angst dat bij den ingang der dijken het schip aan duizend splinters geslagen zou worden. Pieter Bart alleen was onverschrokken, en zeide ons flink in het gezicht dat wij verwijfde kerels waren. Tegelijk verklaarde hij echter den kommandant dat hij niet voorkomen kon dat de voorsteven tegen de vischmarkt (die aan de haven paalde) stuk brak; want bij het inloopen met volle zeilen was men niet instaat de galei tegen te houden. Pieter liet nu de ankertouwen kappen, en wist het roer zoo goed te voeren dat hij bij den ingang der haven zeer kort draaide. Terstond liet hij zijn zeil strijken; maar de galei liep nog zoo snel dat meer dan 2 of 3000 zeelieden, welke de intendant tot onze hulp op de dijken geplaatst had, ons met hunne touwen, die als draden stuk braken, niet konden tegenhouden; en eindelijk stiet de voorsteven der galei tegen de vischmarkt, zooals Pieter vooruit gezegd had. De kommandant wenschte zeer, Pieter Bart op zijne galei te behouden, en beloofde hem dubbele gage. „Nee,” zeide deze, „al wou je me ook duizend livres in de maand geven, ik was een dwaas, als ik het deed.” En hierna nam hij afscheid.

Bij een andere gelegenheid, in September van het jaar 1708, toen wij met een Engelsch fregat slaags geraakt waren, had ik drie wonden bekomen, die drie dagen onverbonden bleven. In dezen erbarmelijken toestand kwam ik op de reede van Duinkerken aan. Men bracht ons meer dood dan levend in het hospitaal. Alle slaven werden van de vrije lieden afgezonderd, in twee groote vertrekken, die ieder veertig bedsteden bevatten, gelagd, en aan het voeteneinde van het bed

vastgeketend. Te één ure des namiddags kwam de opperste scheeps-heelmeester met alle geneesheeren van de schepen en galeien die in de haven waren, bij ons, en zij verbonden onze wonden. Ik was hem zeer bijzonder aanbevolen geworden; en hoe dat zoo kwam, moet ik omstandig verhalen.

Sedert het jaar 1702, toen ik op de galeien te Duinkerken kwam, was ik, door tusschenkomst mijner ouders, uit Bordeaux, Bergerac en Amsterdam aan een rijk bankier, den heer P., die te Duinkerken een huis had en zich daar dikwerf ophield, aanbevolen. Hij was uit B. geboortig, inwendig Protestant, uiterlijk Roomsch. Daar ik hem door menschen die hij zeer hoog schatte, zoo dringend aan het hart was gelegd, dacht hij dat het der moeite wel waardig was, mij een dienst te bewijzen, en ware het mogelijk, ook mijne bevrijding te bewerkstelligen. Hij deed diensengevolge bij den heer De Langeron, zijn vriend, een goed woord voor mij, dat mij eenige verlichting bezorgde. Zijne liefde hem nog verder drijvende, verzocht hij op zekeren dag aan den heer De Langeron de vrijheid, om mij den anderen morgen bij zich te laten brengen. Het was juist Kerstfeest, in het begin van mijn galeidienst, en zijn Roomsche vrouw was op dat nur naar de kerk. De kommandant gaf zijne toestemming. De heer P. leidde mij in zijne kamer, gaf zijne blijdschap te kennen, mij eenige diensten te kunnen bewijzen, en voegde er bij dat hij een middel tot mijne bevrijding had bedacht, dat zeker gelukken zou, als ik er mede instemde. Ik bedankte hem voor zijne goedheid, en zeide dat ik gaarne alles doen zou wat hij verlangde, als het mijn geweten maar niet kwetsde. „Het geweten,” zeide hij, „zal er zeker wel eenig deel aan hebben, maar zoo weinig dat gij het nauwelijks voelen zult, en mocht gij ooit de daad laken, dan kunt gij u in Holland er weder van losmaken. Hoor,” dus ging hij voort, „ik ben evenale gij Protestant. Mijne betrekking vordert dat ik mij voor de wereld anders voordoe, en ik geloof niet dat dit zulk een groote misdaad is, als men maar niet in zijn hart afvalt. Dit is dan ook het middel, waardoor ik u hoop in vrijheid te stellen. De heer De Pontchartrain, staatsminister bij het zeewezen, is mijn vriend, die mij niets weigeren zal. Gij behoeft maar eene verklaring te onderteekenen, die ik u zenden

zal, en waarbij gij beloven moet dat, wanneer gij op vrije voeten gekomen en ergens in een land buiten Frankrijk zult, als een goed Roomsche Katholiek leven en sterven zult. Gij zult hierbij geen ceremoniën te vreezen hebben. Niemand zal ooit iets van uwe belofte vernemen en gij behoeft u niet te bekommeren uw geloofsbroeders daarmede eenige ergernis te geven. Als gij er in toestemt, kan ik u verzekeren dat gij, eer veertien dagen om zijn, vrij zijt, en ik verbind mij om u zonder het geringste gevaar naar Holland te laten brengen. Wat zegt gij hiervan?" — „Ik denk, mijnheer!" was mijn antwoord, „dat ik mij vergist heb, met u voor een goed Protestant te houden. Gij moogt een Protestant zijn, maar een goed Protestant zijt gij niet. Ik ben het met uw voorstel gansch niet eens, en ik bid u, vergeef mij, zoo ik u zeg dat gij niets zijt, al houdt gij u ook voor een Protestant. Hoe mijnheer, gelooft gij dat God doof en blind is, en denkt gij niet dat de belofte die gij mij voorslant te doen, en die voor menschen verborgen moet blijven, Hem te meer beledigen zou, wanneer ik haar ook maar voor één geestelijke aflagde? Bedriegt gij uzelf niet, mijnheer? Uw eigen inzien in de waarheid moet u veroordeelen, want gij weet evengoed als wij dat, wanneer ons uiterlijk gedrag niet met de belijdenis van ons hart overeenstemt, deze belijdenis zelve tot een groote misdadigheid wordt." Hij voerde mij nog eenige gronden aan, om de stiptheid die het Evangelie ons voorschrijft, te verzwakken. Ik wederlegde ze echter alle, zooals mijn geloof en mijn geweten bevalen. Hierop zeide ik tot hem dat mijne ouders, die mij hadden aanbevolen, toch wel niet van zins zouden geweest zijn mij op kosten mijns gewetens de vrijheid te verschaffen. „Bij mijne ziel niet!" antwoordde hij, „en ik zou ook niet gaarne willen dat zij het hoorden." Hij omkeerde mij met weenende oogen, en had God mij bij deze den belijder der waarheid zoozeer passende gezindheid te bewaren. „Van nu af," liet hij er op volgen, „heb ik u niet meer lief om de vele aanbevelingen die ik ontvangen heb, maar om uws eigen karakters wille, en gij kunt verzekerd zijn dat ik iedere gelegenheid om u van dienst te wezen, ijverig zal waarnemen." Van dezen tijd af bezocht de heer P. mij dikwijls op de galci, en bood mij bestendig zijne diensten aan.

Nauwelijks had hij gehoord dat onze galei in het gevecht met het Engelsche fregat den 17ten September 1708 veel volks verloren had, of hij liep terstond naar de haven om naar mij te vernemen. Men zeide hem dat ik zwaar gewond en reeds in het hospitaal lag. Dadelijk begaf hij zich tot den oppersten geneesheer van dit hospitaal, die zijn vriend was en beval mij in diens zorgen zoo dringend aan, als ware ik zijn eigen zoon geweest. Ik moet ook zeggen dat ik naast God het behoud van mijn leven aan dezen gencesmeester te danken heb, die tegen zijne gewoonte zelf mij verbond. Het derde gedeelte onzer gekwetsten, die meestal niet eens zulke gevaarlijke wonden hadden als ik, stierven. Mijne wond duurde slechts ruim twee maanden. Ik bleef echter nog eene maand langer in het hospitaal om des te beter tot vorige krachten te komen. Men zorgde voor mij als voor een prins; en na drie maanden was ik zoo sterk en zoo vet als een monnik. Ook werd ik tengevolge der verlamming die in mijnen arm bleef, na een zevenjarigen zwaren dienst van het roeien vrijgesproken en in de spijskamer aangesteld. Kort daarna werd ik tot schrijver bevorderd bij den kommandant, en daardoor werd mijn toestand zeer verbeterd, zoodat mij niets dan de vrijheid ontbrak. Dag en nacht was ik zonder keten en had slechts een ring om den voet. Ik kreeg een goed bed om op te slapen, terwijl de anderen moesten arbeiden. In dezen gelukkigen toestand was ik tot in het jaar 1712.

VII.

DE VERPLAATSING NAAR MARSEILLE.

Nadat in het jaar 1712, tengevolge van een met Frankrijk gesloten verdrag, de vesting en haven van Duinkerken aan de Engelschen was afgestaan, werden de strafgevangenen op de galeien naar Marseille gezonden. Op den 1sten October van dat jaar vingen wij de reis aan en bereikten over Havre de Grâce Parijs. Op den vijftienden dag van ons verblijf te Havre ¹³⁾, toen wij des avonds te negen uur aan het eten gingen, en onze wachters hetzelfde deden, klopte mij iemand op den

schouder. Ik keerde mij om, en werd oene vrouw van aanzien gewaar, de dochter van den voornaamsten bankier uit de stad, die ik eenige dagen tevoren een boek met predikatiën geleend had. Zij overhandigde het mij weder met haast, mij de volgende weemoedige woorden toevoegende: „Hier is uw boek. God zij u in al uwe beproevingen nabij! Van nacht te twaalf uur wordt gij weggebracht. Vier wagens zijn er voor besteld, en de Witte Poort zal daarom open blijven. Men brengt u naar Parijs in den afgrijselijksten kerker, en vandaar naar Marseille. God geve u dat gij deze nieuwe proef standvastig doorstaat!” — Wij gingen rustig voort met eten; maar daarna pakten wij onze kleine bagage bijeen, inplaats van op de matrassen ons tot slapen neder te leggen. Terwijl wij hiërmede bezig waren, kwam als naar gewoonte onze opzichter, sprak met ons een heel uur lang, en rookte daarbij een pijp tabak. Daar hij ons intusschen zoo ons goed zag inpakken, inplaats van onze bedden gereed te maken, vroeg hij ons wat wij in den zin hadden. „Wij maken ons gereed,” antwoordde ik, „om te middernacht op te trekken; en dat moet gij ook doen.” — „Gij zijt gek!” hernam hij, „hoe komt ge aan die dolheid?” — „Ik zeg u,” voer ik voort, „dat er te middernacht vier wagens voor de poort van het tuighuis zullen staan, die ons door de Witte Poort, die daarom open zal blijven, brengen zullen; en gij zult ons naar Parijs begeleiden, vanwaar wij naar Marseille zullen gebracht worden.” — „Ik zeg je nog eenmaal,” zeide hij, „dat je gek zijt, en dat er niet het minste waar is, van wat gij mij gezegd hebt. Ik heb nog te acht ure orders van den intendant gekregen, en hij heeft mij niets bijzonders bevolen.” — „Goed mijnheer!” hernam ik, „gij zult het zien.” — Ternanwernood hadden wij dit gesprek ten einde gebracht, of daar kwam de bediende van den intendant, en zeide hem dat zijn heer hem hadelijk verlangde te spreken. Vol verwondering kwam hij weêr terug. „Mijn God!” zeide hij, „vertel mij toch, of gij tovenaars of profeten zijt. Ik geloof intusschen dat God met u is, want gij zijt te vrom en te brave lieden dan dat gij den satan te hulp zoudt nemen.” — „Nee,” zeide ik, „wij zijn geen van beiden; het gaat alles zeer natuurlijk toe.” — „Maar ik kan het niet begrijpen,”

hernam hij, „want ik heb uit den mond van den intendant zelve gehoord dat niemand in de stad van onze afreis iets weet, dan alleen hij en ik; en daar het u toch bekend is geworden, zoo blijf ik er bij dat God met u is.” — „Ik hoop het,” gaf ik ten antwoord; en wij maakten ons tot het vertrek geheel gereed. Het geheele wonder nu berustte daarop, dat de dochter van den bankier met den secretaris van den intendant verloofd was, en van hem het geheim gehoord had.

Toen wij naar Parijs afreiden, bevond er zich een groote menigte Protestanten op de straten welke wij passeeren moesten, en in weerwil van de slagen die de onverstandige bewakers onder hen uitdeelden, om ze van ons af te houden, wierpen zij zich toch op ons en omarmden ons; want wij waren aan onze roode rokken kenbaar; ook maakten wij 22 Protestanten het einde der keten uit. Deze hartelijke lieden, waaronder ook vele menschen van rang waren, riepen ons met luide stemmen toe: „Zijt getroost, gij belijders der waarheid! Lijdt standvastig voor zulk een edele zaak! Wij zullen niet ophouden God te bidden dat Hij u de genade bewijze, u in uw zware verzoeken te ondersteunen.” — Wij kwamen door Charanton, Isle de France, Bourgogne en Maçonnais te Lyon, en maakten dagelijks drie of vier mijlen. Dit is inderdaad voor zulke menschen zeer veel, die, zooals wij, met zware ketens beladen waren, iederen nacht in een stal op den mest sliepen en slecht voedsel kregen; die, als de dauw viel, tot aan de knieën in de modder moesten waden; doornat werden, en niet eerder dan met de verandering van het weder weer droogden; zonder te spreken van het ongedierte, dat bij zulk eene ellende onvermijdelijk is. In Lyon werd de gansche keten galeislaven op groote platte vaartuigen ingescheept, die ons langs de Rhône naar Pont du Saint Esprit brachten. Vandaar gingen wij over land naar Arignon, en vervolgens naar Marseille; waar wij Protestanten, den 17den Januari 1713, in goede gezondheid aankwamen. Velen der anderen waren onderweg gestorven; en zeer weinigen bevonden zich onder hen die niet ziek waren; onderscheidenen stierven nog in het hospitaal te Marseille ²⁰).

Dit is het einde van onzen marsch van Duinkerken naar Marseille; eene reis, op welke ik, vooral van Parijs af, meer

geleden heb dan in de twaalf voorafgegane jaren van mijne gevangenschap en van mijn verblijf op de galeien.

In Marseille bracht men ons op de hoofdgalei, die den nieuw aangekomenen tot rustplaats diende. Het aantal onzer geloofsbroeders, die zich op deze hoofdgalei bevonden, werd door ons tot op veertig vermeerderd. Deze broeders ontvingen ons allen met omhelzingen, ja met tranen van vreugde en smart; van vreugde, ons gezond, standvastig en aan den wil des Allerhoogsten overgegeven te zien; van smart, vanwege de martelingen, die wij doorgestaan hadden. Zij loofden de goddelijke Voorzienigheid, die ons in zoo langdurige en gevaarlijke beproevingen had bijgestaan.

VIII.

DE BEVRINDING.

Na den Rijswijkschen vrede wilden de pauselijke zendelingen de Protestantsche galeislaven dwingen, zich gedurende de mis, evenals de Roomschen, met ontbloote hoofden ter aarde te buigen. Te dien einde haalden zij den heer De Bonbelle tot hunne zijde over, en er werd besloten, aan alle Protestanten zoolang de bastonnade²¹⁾ te laten geven, totdat zij beloofd zouden hebben, gedurende de mis in deze houding te blijven. De Bonbelle begon met deze verschrikkelijke straf, en ging dagelijks van de eene galei naar de andere. Zijn gewone gezegden waarmede hij de martelaars tot gehoorzaamheid vermaande, waren deze: „Hond! val neêr, als de mis gelezen wordt, en bid in die houding God of den duivel aan, dat is ons om het even.” — Allen, die deze straf moesten ondergaan, bleven standvastig, en loofden God temidden der martelingen. Intusschen werd hiervan aan de gezanten van de Protestantsche mogendheden die aan het Fransche hof waren, kennis gegeven, en dezen leverden terstond bij den koning dringende voorstellen in, tengevolge waarvan ook werkelijk het nalaten van zulke gewelddadigheden geboden werd.

Nadat de vrede te Utrecht was gesloten, zonder dat men daarbij iets voor ons kon bedingen, wilde de markies De

Rochegude, een Fransch edelman, die naar Zwitserland gevlucht was, ook nog een laatste poging voor zijn vervolgd broeders wagen. Hij ging van Utrecht naar Zweden naar koning Karel XII, vandaar naar de koningen van Denemarken en van Pruisen, kortom, naar alle Protestantsche vorsten, en liet zich door hen eene aanbeveling aan de koningin van Engeland geven, in welke zij verzocht werd, onze bevrijding te bewerken. Hij overhandigde de koningin al deze brieven, en toen hij veertien dagen daarna om antwoord verzocht, zeide zij tot hem: „Ik bid u, mijnheer De Rochegude, den ongelukkigen op de Fransche galeien te laten weten dat zij weldra bevrijd zullen worden.” De markies vertaalde niet ons door de post van Genève dadelijk hiervan kennis te geven, en nu kregen wij weder eenige hoop, nadat wij bereids op alle menschelijke hulp tevergeefs gewacht hadden, en dankten God daarvoor. Kortom tijd daarna kreeg de intendant te Marseille van het hof bevel, een lijst van al de op de galeien zich bevindende Protestanten naar Parijs op te zenden. Dit gebeurde, en tegen het einde van de maand Mei werd hem bevolen, 136 van deze Protestanten, die hem bij name waren opgegeven, los te laten. De anderen — want er waren er over de 300 — zouden eerst het volgende jaar op vrije voeten gesteld worden. De intendant deelde den pauselijken zendingen het bevel mede; dezen waren woedend, en verklaarden, men moest den koning tegengegaan zijn, en dat het een eeuwige schandvlek voor de Roomsche kerk zou wezen, zoo men ons in vrijheid stelde. Zij baden den intendant, de uitvoering van het bevel op te schorten en hun veertien dagen tijd te laten, opdat zij een expresse naar het hof zouden kunnen zenden, ten einde te bewerken dat dit bevel weder werd ingetrokken. De intendant voldeed aan hun verzoek, en hield intusschen het bevel in. Wij kregen er evenwel weldra kennis van, ja zelfs van de namen dergenen die op de lijst stonden. Ik bevond mij destijds in de grootste spanning; want aangezien ik de laatste op de lijst was, en men ons deze kennisgeving slechts bij gedeelten kon geven, zoo zweefde ik drie dagen lang in de bange onzekerheid, of mijn naam al dan niet opgetoekend was. Eindelijk viel ook mij de troost ten deel, die echter nog steeds

met vrees vermengd was, vermits wij tegelijkertijd van de nieuwe poging der zendelingen bericht ontvingen. Hun rebode kwam nu weder in Marseille aan, maar bracht geen goed en ook geen kwaad antwoord mede, en de zendelingen verzochten andermaal om veertien dagen uitstel, om een ander expresse af te wachten, dien zij spoedig na den eersten hadden afgezonden. Maar ook deze kwam met hetzelfde stilzwijgen van het hof terug. Nu konden zij onze bevrijding niet langer verschuiven; maar hunne boosheid bracht het toch bij den intendant zoover dat wij slechts onder dit beding werden losgelaten, dat wij te sloop en op eigen kosten het koninkrijk zouden verlaten. Dit een en ander viel ons echter zeer zwaar; want er lag geen sloop in de haven, dat ons naar Holland of naar Engeland kon brengen, en om een eigen vaartuig te huren, daar waren wij te arm voor.

Eindelijk kwam een stuurman eener galei, Jovas geheeten, bij een onzer broederen, en zeide hem dat hij ons van Marseille naar Villafranca ²²⁾, eene zeehaven in het graafschap Nizza ²³⁾, dat den koning van Sardinië toebehoorde, wilde overbrengen, en vandaar konden wij dan door Piémont naar Genève gaan. Hij bezat namelijk een eigen tartane, een soort van bark, zooals op de Middellandsche zee kruisten. Wij kwamen met hem overeen dat ieder onzer hem zes livres zou betalen, waarvoor hij ons dan van de noodige levensmiddelen zou voorzien. Dat was voor een zoo korte reis van 25 mijlen een goede betaling; en wat zwarigheden de zendelingen ook nog verder maakten, zoo kwamen wij toch op den 17^{den} Juni 1713, gelukkig van Marseille weg. De zee was zeer stormachtig, hoewel de wind ons gunstig was; en onze bark werd dermate door de golven geslingerd dat wij ieder oogenblik vreesden te zullen omkomen, en allen zeeziek werden. Te Villafranca zette Jovas ons aan land. Hij zeide dat hij met iemand te Nizza moest spreken, naar wien hij wilde gaan, en tegelijk de mis bijwonen. Ik zeide dat, zoo hij het mij vergunde, ik hem naar Nizza ²⁴⁾ wilde vergezellen. „Zeer gaarne!” antwoordde hij, en wij gingen met nog drie anderen onzer broeders op weg. Bij het inkomen in de stad zeide onze kapitein dat hij nu de mis wilde gaan hooren, en wij hem maar in de naaste herberg zouden wach-

ten. Hierop gingen wij een groote straat in, en daar het juist Zondag was, en alle winkels en huizen gesloten waren, zag men bijna geen menschen. Intusschen werden wij een kleinen man gewaar, die naar ons toe kwam. In het eerst hadden wij hem niet gezien; maar toen hij naderbij kwam, groette hij ons zeer beleefd, en verzocht dat wij het hem niet kwalijk zouden nemen dat hij ons vroeg, vanwaar wij kwamen. Wij antwoordden hem: „Van Marseille.” Hij verschrikte, en was in het eerst niet zoo dwaas, om te vragen of wij van de galeien kwamen; want het is een groote belediging voor iemand, als men van hem zegt dat hij op de galeien geweest is, tenzij het om den godsdienst was. „Ik verzoek u echter, mijne heeren!” zoo ging hij voort, „mij te verklaren, of gij op koninklijk bevel deze stad hebt verlaten?” — „Ja!” antwoordden wij hem; „wij komen van de Fransche galeien!” — „Ach!” riep hij uit, „wijt gij dan van degenen, die men vóór eenigen tijd om der godsdienstwille heeft vrijgelaten?” Wij bevestigden dit. De man was geheel buiten zichzelf van vreugde, en verzocht ons hem te volgen. Wij deden het zonder veel aarzeling. Slechts Jovas, die nog bij ons was, had eenige bezorgdheid voor ons; want men kan de Italianen niet altijd vertrouwen. De kleine man bracht ons in zijn huis, dat meer op het paleis van een groot heer, dan op een koopmanshuis geleek. Bij het inkomen viel hij ons om den hals en weende van vreugde. Hij riep zijne vrouw en kinderen bijeen. „Komt!” zeide hij, „tiet en omhelst onze lieve broeders, die eindelijk uit de groote verdrukking op de Fransche galeien verlost zijn geworden.” Hierop verzocht ons de heer Bonyoli (zoo heette hij), ons met hem in het gebed te vereenigen. Wij knielden gezamenlijk neder; ook Jovas knielde met ons, en de heer Bonyoli deed over deze bevrijding zulk een hartelijke en vurige dankzegging, als ik het maar ooit gehoord heb. Wij weenden allen, en Jovas verzekerde ons daarna dat hij gemeend had in het paradijs te zijn. Na het gebed droeg men het ontbijt op; en na veel godsdienstige gesprekken over de almachtige genade Gods, die ons de standvastigheid verleend had, om de waarheid van zijn heilig Evangelie te belijden en over onze vijanden te zegevieren, vroeg de heer Bonyoli ons,

hoevelen wij waren? Wij zeiden hem: „Zes-en-dertig.” „Dit komt met mijn schrijven overeen;” antwoordde hij, „want ik moet u zeggen dat een mijner correspondenten mij den dag uwer bevrijding heeft aangekondigd en mij verzoekt heeft, u, als gij hier mocht doorkomen, op het beste te onthalen. Maar waar zijn de overigen?” — „'t Villafranca,” zeiden wij. Dadelijk werden middelen in het werk gesteld om hen allen naar Nizza te doen komen. De heer Bonyoli nam hen allen liefderijk op, huurde onderscheidene herbergen voor eigen rekening af en gaf bevel om hen op het vriendelijkst te behandelen. Wij met ons vieren bleven in zijn huis; en hij overlaadde ons gedurende ons verblijf te zijnent, dat drie dagen duurde, met liefdebewijzen. Jovas ging nu weder naar Marseille terug, en beloofde ons de beide andere barken te berichten dat zij ook naar Villafranca moesten gaan. Na zijn afreis stelde de heer Bonyoli middelen in het werk om ons verder op te zenden. Hij huurde op eigen kosten 36 muilieren, die ons onder geleide van een gids naar Turin zouden brengen. In het begin van Juli verlieten wij Nizza. Wij hadden eenige grijsaards in ons midden, die ons zeer veel te doen gaven, wijl zij niet goed op de muilieren konden blijven zitten. Onze moeilijke weg voerde ons over zeer vele bergen, waaronder de Col di Tenda²⁵), en hoewel wij aan den voet de grootste hitte uitstonden, was het toch op den top zoo koud dat wij moesten afstijgen en gaan loopen, om ons weder te verwarmen. Aan de andere zijde daalden wij in de vlakte van Piémont, een zeer schoon en aangenaam land, af, en kwamen zoo in de residentiestad Turin²⁶). De heer Bonyoli had van onze aankomst reeds vooruit kennis gegeven, zoodat wij van de Fransche Protestanten, die om handelzaken in die stad woonden en zich tot de godsdienstoefeningen naar de nabij gelagen valleien der Waldenzen begaven, met groote liefde werden opgenomen. Zij hielden ons drie dagen lang in allea vrij en nadat zij ons lastdieren tot voortzetting van onze reis verechtaft hadden, baden zij den koning om een pas te laten geven, die ons veilig door zijne staten tot in Genève brengen kon. Koning Victor Amadeus verlangde ons te zien. Zes van ons werden hem in tegenwoordigheid van den Hollandischen en den Engelschen gezant voorgesteld. Hij nam

ons zeer genadig op, en richtte een half uur lang allerlei vragen tot ons, b.v. hoe lang wij op de galeien geweest waren, waarom wij er opgekomen waren, wat wij daar hadden uitgestaan, en dergelijke. Nadat wij op alles nauwkeurig geantwoord hadden, zeide hij tot de gezanten: „Dat is wreed, dat is barbaarsch!” Zijne Majesteit vroegde ons vervolgens of wij geld voor onze reis hadden. Wij antwoordden dat wij niet veel over hadden, maar dat onze broeders, vooral de heer Bonyoli van Nizza ons vrij naar Turin gebracht had, en onze broeders te Turin ditzelfde voor ons tot aan Genève wilden doen. Men had ons gezegd dat wij op die vraag zóo moesten antwoorden. Hierop zeide Zijne Majesteit tot ons: „Gij kunt zo lang in Turin blijven als gij wilt, en als gij vertrekken wilt, zoo hebt gij maar tot mijn secretaris te gaan en bij hem uw pas te halen.” Wij antwoordden dat zoo Zijne Majesteit het goedvond, wij gaarne morgen wilden vertrekken. „Gaat in Gods naam!” zeide de koning, en beval tegelijk den secretaris ons een gunstigen pas ter hand te stellen. In dezen pas werd aan al zijne onderdanen bevolen ons van al wat wij voor onze reis noodig zouden hebben te voorzien. Wij waren, de Heere zij geprezen, niet genoodzaakt daar gebruik van te maken; want onze broeders in Turin, die ons reeds met weldaden overladen hadden, brachten ons op hunne kosten naar Genève²⁷). Te Turin hield zich een jongmensch uit Genève, horlogemaker van beroep, op, die een groot eind weegs met ons te voet aflegde. Toen wij nog omtrent twee dagreizen van die stad af waren, nam hij afscheid van ons, en zeide dat hij een veel korteren weg wist, langs welken hij een dag vroeger te Genève kon zijn. Inderdaad was hij ook een dag vroeger dan wij te Genève, en daar hij in de stad verhaald had dat er morgen . 86 van de Fransche galeien ontelagen belijders der waarheid zouden aankomen, liet de stadsregeering hem voor sich komen, om daar naders kennis van te bekomen. Den volgenden morgen op een Zondag moesten wij onzen weg over een berg nemen, die omtrent een mijl van Genève lag, en vandaar werden wij deze stad met een vreugde gewaar, die slechts met die, welke de Israëlieten bij het aanschouwen van het land Kanaän ondervonden, kan vergeleken wor-

den. Vermits de poorten van Genève eerst na de godsdienst-oefening, dat is na vier uur des namiddags weder geopend werden, moesten wij zoolang in een naburig dorp vertoeven. Nauwelijks waren wij weder opgetrokken, of wij zagen een groote menigte menschen, die uit de stad kwamen. Onze wegwijzer scheen er verlegen over te worden, en nog meer toen wij op de vlakke een kwartier uurs van de stad, drie koetsen door hellebardiers omringd en een ontelbare volkestoet naar ons toe zagen komen. Zoodra men ons gewaar werd, kwam een dienaar der regeering tot ons en verzocht ons af te stijgen, om den magistraat van Genève, die ons bij onze aankomst wenschte te verwelkomen, tegemoet te gaan. Uit iedere koets kwam een magistraatspersoon en een leersar, die ons met de grootste blijdschap omhelsden, en ons om onze standvastigheid zoozeer prezen en gelukwenschten, als wij het volstrekt niet verdiend hadden. Wij bedankten hen, zeer getroffen, en prezen de genade Gods, die alleen ons door al onze verdrukkingen had heengeholpen. Na naderde ook het volk. Maar welk een sehokkende ontmoeting was dat! Vele inwoners van Genève hadden ouders, broeders of vrienden op de galeien, en daar zij niet wisten of er van die onder ons waren, zoo hoorde men een luid verward geroep: „mijn zoon! mijn man! mijn broeder! zijt gij daar?” Wij werden door de omhelzingen haast verstikt, en slechts met moeite gelukte het ons, wederom onze muilezels te beklimmen en onzen intocht in de stad te doen. Als in triomf werden wij ingebaald en men betwistte elkander de eer en de vreugde een onzer in zijn huis te herbergen.

Ik en nog zes anderen hielden ons niet lang in Genève op. Wij vonden daar eene koets uit Berlijn die den Pruisischen resident overgebracht had, en met welke wij tot Frankfort aan den Main weder konden terugrijden. De heeren te Genève hadden de goedheid het reisgeld voor ons te betalen en ons nog bovendien eenig geld te geven. In Bern moesten wij ons vier dagen lang ophouden en werden met eerbewijzen en liefdebetuigingen overloden. Bij het vertrek liet de burgemeester aan ieder van ons nog 20 vijf-franostukken reisgeld ter hand stellen.

In het begin van Augustus bereikten wij Frankfort ²⁶). De

heeren van Genève hadden ons aan den heer Sarasin, een koopman, die optiener der Hervormde kerk te Bockenheim bij Frankfort was, aanbevolen, want destijds waren in Frankfort nog geen Hervormde kerken, en de Gereformeerden in Frankfort moesten zich aan de kerk te Bockenheim houden. Wij stegen bij den heer Sarasin af, en in korten tijd vergaderden zich bij hem de medeleden van den Hervormden kerkeraad, welken deels Duitschers, deels Franschen waren. Zij verwelkomden ons met groote vreugde, en namen ons naar Bockenheim mede, waar wij de voorbereidingspredikatie van den eerwaarden heer Matthieu, den Franschen predikant dier kerk, aanhoorden. De toebereidselen voor onze voortreis werden aan den heer Sarasin ter bezorging opgedragen, die zich hiermede ook met veel ijver bezighield. Hij kocht een licht vaarttuig voor ons, dat ons naar Keulen zou brengen, liet de noodige levensmiddelen aan boord brengen, en beval den scheepslieden ons iederen avond aan land te laten gaan, opdat wij op behoorlijke plaatsen ons nachtverblijf konden nemen. Vooral scherpte hij hun in, zich zoo nabij mogelijk aan den kant te houden waar het rijkslager langs de rivier stond, want wij vreesden in handen der Franschen te vallen, die toen aan den anderen kant Landau ²⁹⁾ belegerden.

Alvorens de heer Sarasin ons liet inschepen, bracht hij ons naar het raadhuis, waar wij den magistraat om een pas verzochten. Deze heeren wenschten ons met onze bevrijding geluk, en betoonden zich zeer minzaam jegens ons. Zij noedden ons zelfs het zout der aarde, eene benaming, die ons bij het levendige gevoel onzer eigen zwakheid zeer verootmoedigde. Wij gaven Gode alleen de eer. Eenige van deze heeren zag ik zelfs weenen; nadat zij ons tot standvastigheid vermaand hadden, overhandigden zij ons een uitvoerigen pas, die ons gratis gegeven werd. Met innigen dank namen wij afscheid van hen en van den heer Sarasin, die ons zoovele weldaden bewezen had.

Onze reis duurde vrij lang, daar iedere wacht van het rijkslager, dat zich aan den oever der rivier bevond, ons aanhield en onzen pas nauwkeurig onderzocht. Ofschoon de Franschen, die aan den anderen kant lagen, eenige malen op ons schoten, hadden wij toch door Gods bescherming er geen

schade van. Acht dagen na ons vertrek uit Frankfort kwamen wij te Keulen ³⁰⁾ aan. Hier verkochten wij ons schip, en den volgenden morgen gingen wij met de gewone schuit naar Dordrecht; wij hielden ons echter daar niet op, maar voeren recht door naar Rotterdam en vandaar naar Amsterdam. Ik zou zeer wijdloopig moeten zijn, als ik van de broederlijke ontvangst in deze stad uitvoerig wilde spreken. Men bracht ons voor het konsistorie der Waalsche kerk, welks leden wij onzen hartelijken dank voor de aanhoudende liefde betuigden, waarmede het ons zoovele jaren lang in onze groote verdrukking ondersteund had. De heeren omhelsden ons met tranen in de oogen, en vermaanden ons, verder als belijders der waarheid ons heilig geloof met een onbesproken en godvruchtig leven te versieren. Ook namen zij het grootmoedig besluit met hunne ondersteuning voort te gaan.

Nadat wij drie of vier weken lang in Amsterdam overvloed van liefdebewijzen ontvangen hadden, riep het konsistorie der Waalsche kerk mij, om een der afgevaardigden te zijn, die men naar Engeland wilde zenden. Wij zouden namelijk in de eerste plaats Hare Majesteit de koningin onzen dank betuigen voor de bevrijding, die wij middellijk aan haar te danken hadden, en vervolgens trachten ook de bevrijding der overigen, die nog op de galeien zochten, te bewerken. Ik ging met twee onzer broederen naar Londen, en in korten tijd waren daar twaalf afgevaardigden bijeen, die evenals wij galeislaven geweest waren. De markiezen Van Miremont en De Rochegude stelden ons aan de koningin voor, die ons tot de handkus toeliet. De markies Van Miremont sprak in onzen naam den dank voor onze bevrijding uit. Hare Majesteit verzekerde dat het haar verblijdde ons vrij te zien, en hoopte diegenen, welke nog op de galeien achtergebleven waren, ook weldra in vrijheid te stellen.

De markies De Rochegude achtte het raadzaam ons ook aan den Franschen gezant in Londen, den heer D'Aumont voor te stellen. Deze was zeer goedgunstig jegens ons, wenschte ons geluk met onze bevrijding, en vroeg ons hoelang wij op de galeien geweest waren, enz. Wij smeekten hem dat hij de goedheid mocht hebben, voor de arme achtergeblevenen in Marseille een verzoekschrift bij het Fransche hof in te zenden;

immers had de koning de vrijlating van allen toegestaan, en er waren maar 136 losgelaten, terwijl nog omtrent 200 vastgehouden werden. De gezant verwonderde zich over deze onderscheiding en meende dat zij, die in hechtenis gehouden waren, zeker nog een andere misdaad gepleegd hadden. Doch wij verzekerden hem van het tegendeel, en ten bewijze verhaalde ik hem, hoe mijn kameraad, Daniël le Gras, om dezelfde reden als ik veroordeeld, toch nog als galeislaaf in Marscille was, terwijl ik de vrijheid bekomen had. Dit scheen hem te overtuigen; en hij beloofde dientengevolge naar het Fransche hof te zullen schrijven. Maar zijn gezantschaps-secretaris, de abt Nadal, wist het toch weder te verhinderen, en onze broeders werden eerst een jaar later, na herhaalde voorspraak van de koningin van Engeland, in vrijheid gesteld.

Ik ben genaderd aan het einde mijner geschiedenis. Met goedvinden van den markies De Roebegude verliet ik Londen, nadat ik mij daar derdehalve maand had opgehouden. Sommige onzer broeders bleven nog eenigen tijd langer, om de vrijmaking der op de galeien gebleven Protestanten der koningin verder aan te bevelen. Ik bleef eenige weken in den Haag. De predikant Basnage ³¹⁾ deed pogingen om een jaarlijksch inkomen van de Staten-Generaal voor ons te verkrijgen, dat ook werkelijk kort daarna toegestaan werd. Wij hadden deze weldadigheid in het allerminst niet verdiend, en konden haar alleen aan hun Christelijke liefde toeschrijven. Wanneer ik over de grootmoedigheid dezer heeren nadenk, dan moet ik hunne godsvrucht, hunnen ijver voor de eer des Allerhoogsten en hunne liefde jegens de naasten bewonderen, welke zij in de betrachtning van het heilige gebod: „Doet wel aan allen, maar allermeeft aan de huisgenooten des geloofs,” zoo krachtig bewezen hebben. God zelf zij de Belooner van deze en alle andere weldaden, die ons op onze droevige pelgrimsreize toegevoegd zijn!

AANTEKENINGEN.

1) Blz. 3. Koning Hendrik IV.

Koning Hendrik IV, uit het stamhuis der Bourbons, was door zijne moeder in het Protestantische geloof opgevoed. Ternauwernood ontkwam hij het verschrikkelijke bloedbad, dat de Katholieken in den St. Bartholomeus-nacht van het jaar 1574 onder de Protestanten aanrichtten. Daarna stelde hij zich aan het hoofd der Protestantische partij; doch zwoer later het Protestantische geloof af, om den Franschen troon te bezetten, die hem bij errecht toekwam, doch dien men hem als Protestant niet wilde laten beklimmen. Hij bleef echter den Protestanten zeer genegen, en vaardigde in 1598 het beroemde Edict van Nantes uit, waarbij hun een gematigde godsdienstige vrijheid werd verleend. In 1610 werd hij door Ravaillac vermoord.

2) Blz. 3. Hugenoten.

De Protestantische vluchtelingen uit Frankrijk werden Hugenoten of Hugonoten genoemd, waarschijnlijk naar de Huguipoort te Tours, waar zij hunne bijeenkomsten hielden. Anderen echter meenen dat deze benaming eene verbastering is van het Hoogduitsche Eidgenossen of eodgenooten.

3) Blz. 3. Lodewijk XIV.

Nauwelijks vijf jaren oud volgde deze zijn vader in 1643 op, en begon in 1661 als zelfstandig vorst te regeren. Zijn hoofdgrondregel was alleenheersching. Hij haatte de Protestanten, die hij door zijne vervolgingen uit het land verdreef, waardoor Frankrijk duizenden nijvere onderdanen verloor, die naar Engeland, Zwitserland, Duitschland, Denemarken en de Nederlanden weken. Reeds in 1680 werden de Hervormden uit alle bedieningen

gezet, 300 kerken gesloten, daarna de Protestanten met geweld naar de Roomsche kerken gesleurd, vereenigingen van Hervormden gewapenderhand belet, ouden en jongen gedood, hunne predikanten naar de galeien gevoerd, opgehangen en geradbraakt; door de dragonders op alle mogelijke wijzen beledigd; zelfs hunne grafplaatsen verstoord; terwijl eindelijk den 2den October 1685 het Edict van Nantes herroepen werd, waarbij der Hervormden kerken vernietigd, hunne godsdienstoefeningen geheel verboden, de predikanten verbannen, de scholen opgeheven werden en allen verboden werd het rijk te verlaten, op straf van de galeien voor de mannen, van gevangenis en verbeurdverklaring van goederen voor de vrouwen. Lodewijks woede ging zoover dat hij een nieuwe vervolging tegen de Waldenzen begon, onder welke veel gevluchte Franschen waren. Drieduizend werden er gedood en 10,000 gevangen genomen, die meereendeels door gebrek zijn omgekomen. Ook Nederland, waar almede vele vluchtelingen (refugiés) als geloofsbroeders werden opgenomen en omtrent 900 predikanten een veilige en gezegende standplaats vonden, was Lodewijk XIV een doorn in het oog. Hij beschouwde het Nederlandsche volk als een hoop kraners, ketters en republikeinen, die hij gaarne had willen ten onder brengen. Doch dit verhoedde de Heere genadiglijk. Drie malen moest hij met ons den vrede sluiten, den Nijmeegschen in 1678, den Rijswijkschen in 1697 en den Utrechtschen in 1713. Na vele oorlogen gevoerd te hebben, stierf hij in 1715 in den ouderdom van 77 jaren. Hij liet het land met zware schulden achter.

4) Blz. 3. De Cevennen.

Een gebergte in het zuidoosten van Frankrijk, dat door de rivieren de Rhône en de Saône van de Alpen en het Juragebergte, en door het Kanaal du Midi en de rivier de Garonne van de Pyreëen gescheiden is. Het bestaat uit 3 of meer bergrijen met vele zijtakken, die een bergachtig hoogland vormen, rijk aan woeste oorden, die een geschikte schuilplaats voor de verdrukte Protestanten aanboden. Zij zijn van 3- tot 6000 voet hoog.

5) Blz. 4. Kamisardenkrijg.

Kamisard is een schimpnaam, dien de Franschen aan de Protestanten gaven en komt af van Camisade, dat overval bij nacht beteekent. De aanleiding tot die benaming namen zij waarschijnlijk uit de samenkomsten der geloovigen, die om de vervolging te ontduiken daartoe ook wel den nacht kozen, als wanneer de vijanden der waarheid hen overvielen en omtrent hen allerlei lasteringen uitstrooiden. Zoo handelden ook de Joden en heidenen ten opzichte van de eerste Christenen in de tijden der schrikkelijkste vervolgingen.

6) Blz. 4. Jesuïten.

Deze vormen een Roomsche orde, welke zich naar den naam des Verlossers (Jesus) noemt. Zij is in 1521 ingesteld door Ignatius Loyola, een Spaansch edelman, en in 1540 door Paus Paul III bevestigd. De Jesuïten, die de gruwelijkste grondstellingen aangenomen hebben, zijn steeds de ijverigste en trouwste voorstanders van den Roomschen godsdienst geweest, en meenen dat hun alle middelen geoorloofd zijn, ook de onwettigste en onrechtvaardigste, als het maar is tot uitbreiding van het Roomsche geloof, zeggende: „het doel heiligt de middelen.”

7) Blz. 5. Fransche mijlen.

Een gewone Fransche mijl is $\frac{5}{8}$ uur of 50 minuten gaans lang.

8) Blz. 6. Het Ardennenwoud.

Dit is eigenlijk een boschachtig bergland, tusschen de Sambre, de Maas en de Moezel, in het noorden van Frankrijk, aan de grenzen van België, met onvruchtbare dalen. Het heeft zijn naam aan een der 86 Fransche departementen gegeven.

9) Blz. 6. Mezières.

Mezières is een versterkte stad in het departement Ardennes, aan de Maas, met eene citadel, en telt tegenwoordig ruim 4000 inwoners.

10) Blz. 8. Charleville.

Deze stad ligt almede in het departement Ardennes en is door de Maas van Mezières gescheiden; er wonen meer dan 8000 inwoners.

11) Blz. 11. Mariënburg.

Mariënburg ligt in de provincie Namen, ten noorden van de aloude stad Couvin. Het is een klein, welvarend stadje, in 1542 door Maria, Koningin van Hongarije, zuster van Karel V, gebouwd; het telt 600 inwoners.

12) Blz. 16. Doornik.

Doornik of Tournay, eene in Henegouwen gelegen, zeer versterkte stad, aan de Schelde, die haar in oude en nieuwe stad verdeelt, is van hoogen ouderdom en was de rijksetel der Fransche koningen die vóór Klovis regeerden. Zij is een der eerste fabriekssteden des lands en bevat 30,000 zielen.

13) Blz. 16. Calvinistische dwaling.

Zoo noemde men de leer van die Protestanten, welke, zooals de Zwitsersche en de Fransche, de leerstellingen van den beroemden Hervormer Johannes Calvijn hadden omhelsd.

14) Blz. 19. Rijssel.

Rijssel of Lille is een belangrijke Fransche vesting, in het departement du Nord, aan de Deule. Zij heeft een levendigen handel, met 60,000 inwoners.

15) Blz. 22. Transsubstantiatie.

Hiermede verstaat men de leer der Roomsche kerk, volgens welke het brood en de wijn in het Heilig Avondmaal, na de wijding van den priester, ophouden brood en wijn te zijn en veranderen in het wezenlijke lichaam en bloed van Christus.

16) Blz. 23. Rijswijksche vrede.

Rijswijk is een dorp in Zuid-Holland dicht bij 's Gravenhage, waar in 1697 de vrede getekend werd tusschen ons land en Frankrijk, die aan een langdurigen oorlog een einde maakte; vandaar de Rijswijksche vrede geheeten. Het huis Nieuwburg, waar de vrede, welke evenwel kort van duur was, getekend werd, is gesloopt, en ter gedenkenis dier gebeurtenis terzelfder plaatse een gedenkmunt opgericht, waarop de volgende dichtregelen, die hierop zinspelen, gelogen worden:

Een' eeuwgen vrede sloot men hier,
Die eeuwig duurde, een jaar drie, vier;
Toen heeft men op het puin van 't huis, in later tijd,
Een brooze piramide der eeuwigheid gewijd.

17) Blz. 28. Duinkerken.

Duinkerken is een goedgebouwde Fransche zeestad in het departement du Nord, nabij de zee, met een levendigen handel, sterke visscherij en ruim 24,000 inwoners. Zij heeft ook een goede haven en veilige reede.

18) Blz. 31. Admiraal Jan Bart.

Deze, een der stoutste en gelukkigste zeelieden, die Frankrijk ooit gehad heeft, werd in 1650 te Duinkerken geboren. Eerst diende hij in Holland onder onzen grooten De Ruiter; doch ging weer naar Frankrijk, toen Lodewijk XIV ons in 1672 den oorlog verklaard had. Na zich als kaper beroemd te hebben gemaakt, werd hem eene expeditie eerst tegen de Spanjaarden, daarna tegen de Engelschen en Nederlanders door Lodewijk toevertrouwd, waarbij hij veel roem behaalde. Na den Rijswijkschen vrede in 1697 ging hij stil in Duinkerken wonen, alwaar hij in het jaar 1702 overleed.

19) Blz. 88. Havre.

Havre de Grâce, bij verkorting Havre genoemd, is een sterk bevestigde zeehaven aan den mond van de Seine, goed en regelmatig gebouwd, met levendigen handel en telt tegenwoordig 22,000 inwoners.

20) Blz. 40. Marsaille.

Een aanzienlijke stad en zeehaven, aan eene golf van de Middellandsche Zee, in een liefelijke vlakte, met vele fabrieken en levendigen handel. Zij telt meer dan 145,000 inwoners.

21) Blz. 41. Bastonnade.

De bastonnade is een pijnlijke stokslagenstraf, onder de bloote voetzolen, en van de Turken, die om hunne wreedaardigheid bekend zijn, afkomstig.

22) Blz. 43. Villafranca.

Deze stad, of eigenlijk een vlek of zeehaven, ligt in de provincie Nizza, aan de zee, en heeft een schoone ruime haven met veel scheepsbouw, en 2500 inwoners. Er liggen nog twee steden van dien naam in Italië, beide elk met meer dan 6000 inwoners, van welke eene zuidwestelijk van bovengenoemde, mede in Sardinië, doch in de provincie Turin aan de Po; de andere in het Lombardisch-Venetiaansch koninkrijk.

23) Blz. 48. Het graafschap Nizza.

Dit graafschap is een bergachtig land, rijk aan boomvruchten, in het schoonste klimaat van Italië.

24) Blz. 43. De stad Nizza.

De hoofdstad van de provincie van dien naam. Zij is slecht gebouwd, maar heerlijk van ligging nabij de zee, met 27000 inwoners, en moet hier niet verward worden met een andere stad Nizza in de provincie Turin.

25) Blz. 45. Col di Tenda.

Tegenwoordig loopt er een straatweg over de Col di Tenda van Nizza naar Turin, en is bijna het geheele jaar door met vrachtwagenen bedekt, die met ossen bespannen, goederen van de eene stad naar de andere vuren. Weleer kon men slechts in het goede seizoen voor een gedeelte de wagens gebruiken, en moest of muilieren beklimmen, of zich in eene draagbaar van stroo met een wasdinnen hemel laten dragen. Verscheidene dagen waren voor die reis noodig.

26) Blz. 45. Turin.

Deze hoofdstad van Sardinië ligt in eene vlakke aan de Po, is schoon en regelmatig gehouden met vele kloosters en wetenschappelijke inrichtingen. Zij telt ruim 117000 inwoners.

27) Blz. 46. Genève.

Deze aan het meer van dien naam uitnemend schoon gelegen groote hoofdstad van het evenzoo genoemde Zwitsersehe kanton, met ruim 27000 inwoners, is de geboorteplaats van veel beroemde geleerden. Vooral is zij beroemd vanwege den Hervormer Calvijn, die hier den grond legde tot eene kerkhervorming, van welke deze stad altijd een sterkt gewest is, terwijl zij als vrijstaat menigen vervolgdien Protestant een veilige wijkplaats bood. Er is veel handel en fabriekarbeid.

28) Blz. 47. Frankfort aan den Main.

Deze stad met haar gebied maakte een vrijen staat uit, met 61000 inwoners, en wordt door het keurvorstendom Hessen, Hessen-Darmstadt en Nassau ingesloten. Eertijds was zij de kies- en kroningsstad der Roomsche keizers.

29) Blz. 48. Landau.

Eene districts-hoofdplaats in Beieren, en belangrijke vesting van het Duitsehe Verbond, tot den Pfaltz behoorende. Het is beroemd door de vele belegeringen, die het heeft moeten doorstaan.

30) Blz. 49. Keulen.

Eene districts-hoofdplaats in Rijn-Prussen, aan den Rijn, de zetel van een aartsbisshop, met veel aanzienlijke gebouwen, waarvan de prachtige Domkerk het voornaamste. Zij heeft handel en scheepsbouw. Zij is de geboorteplaats van Joost Van den Vondel en Rubens.

31) Blz. 50. Bessage.

Jacques Bessage de Beauval, wiens geslacht vele voorstanders van het Protestantisme in Frankrijk heeft opgeleverd, werd in 1653 te Rouan geboren, alwaar hij in 1676 predikant bij de Hervormde gemeente werd, en in 1684 met Anna Dumoulin huwde. Met verlof van den koning vertrok hij, na de sluiting van de kerk te Rouan, naar Holland, en werd te Rotterdam tot predikant, en vandaar in 1691 te 's Hage beroepen. Menigmaal werd hij in staatkundige aangelegenheden geraadpleegd. Hij was een ijverig leeraar, een groot geleerde en de schrijver van veel uitstekende werken. Hij stierf in het jaar 1723, in den ouderdom van 71 jaren, na een zeer nuttig en werkzaam leven.

